

ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਹਿੰਦੀ, ਤੇਲਗੂ ਅਤੇ ਉੜਿਆ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਉਪਲਬਧ ਹੈ।

ਗੀਤਾ ਆਚਰਣ

ਇੱਕ ਸਾਧਕ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ

ਕੇ.ਸਿਵਾ ਪ੍ਰਸਾਦ

‘ਗੀਤਾ ਆਚਰਣ’ ਸ਼੍ਰੀਮਦ ਭਗਵਤਗੀਤਾ ਦੇ ਵਿਹਾਰਕ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨਾਲ ਆਮ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਅਵਗਤ ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਇੱਕ ਲੜੀਬੱਧ ਯਤਨ ਹੈ। ਇਹ ਅਨੁਭਵ ਲੜੀ ‘ਡੋਲੀ ਵਰਲਡ’ ਸਮਾਚਾਰ ਪੱਤਰ ਵਿੱਚ ਹਰ ਐਤਵਾਰ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ dailyworld.in ਉੱਤੇ ਵੀ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ‘ਜਗਬਾਣੀ’ ਵਿੱਚ ਹਰ ਐਤਵਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ

<https://epaper.jagbani.com> ਉੱਤੇ ਵੀ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ

<https://gitaacharanpunjabi.blogspot.com> ਉੱਤੇ ਵੀ ਉਪਲੱਬਧ ਹੈ।

ਇਹ ਸਾਰੇ ਲੇਖ ਲੇਖਕ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਏ ਗਏ ਪਾਡਕਾਸਟ ਉੱਤੇ ਵੀ ਉਪਲੱਬਧ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਐਂਕਰ, ਯੂਟਿਊਬ, ਸਪੋਟੀਫਾਈ ਅਤੇ ਐਪਲ ਪਾਡਕਾਸਟ ਵਰਗੇ ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਉੱਤੇ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹਨ।

ਇਸ ਨੂੰ Anchor.fm/GitaAchran ਉੱਤੇ ਐਂਕਸੈਸ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਸਾਡੇ ਵੈੱਬਸਾਈਟ gitaacharan.org ਉੱਤੇ ਵੀ ਉਪਲੱਬਧ ਹੈ।

ਗੀਤਾ ਆਚਰਣ
ਇੱਕ ਸਾਧਕ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ

ਗੀਤਾ ਆਚਰਣ ਇੱਕ ਸਾਧਕ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ

ਕੇ. ਸਿਵਾ ਪ੍ਰਸਾਦ

UNiSTAR

Gita Acharan

Ik Sadhak de Dristhkon Ton

by

K. Siva Prasad

2023

Published by

Unistar Books Pvt. Ltd.

Printed & bound at

301, Industrial Area, Phase-9,

S.A.S. Nagar, Mohali-Chandigarh (India)

email : unistarbooks@gmail.com

website : www.unistarbooks.com

Ph. +91-172-5027427, 5027429

ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ
ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਲਈ ਆਪਣੇ
ਆਪ ਨੂੰ ਭਾਗਸ਼ਾਲੀ ਮੰਨਦਾ ਹਾਂ

ਵਿਸ਼ਾ ਸੂਚੀ

ਮੁੱਖ ਬੰਦ	xiii
ਸ਼ੁਕਰਗੁਜ਼ਾਰ	xv
1. ਹੰਕਾਰ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂਆਤ	1
2. ਇੱਕੋ ਮੰਜ਼ਿਲ ਲਈ ਵੱਖਰੇ ਰਾਹ	3
3. ਵਰਤਮਾਨ ਵਿਚ ਜਿਊਣਾ	5
4. ਦਿਮਾਗ ਦੀ ਖੇਡ	7
5. ਗਿਆਨ, ਕਰਮ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਯੋਗ	9
6. ਇਰਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣੋ	11
7. ਨਿਮਿੱਤ-ਮਾਤਰ	13
8. ਪ੍ਰਗਟ ਤੇ ਅਪ੍ਰਗਟ	15
9. ਦੋਸਤ ਤੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀ ਪਛਾਣ	17
10. ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ	19
11. ਦੁੱਖ ਸੁੱਖਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਚਲਦਾ ਹੈ	21
12. ਮਨ ਉੱਤੇ ਕਾਬੂ	23
13. ਸਾਖਸ਼ੀ ਹੋਣਾ	25
14. ਸਤ, ਤਮ ਤੇ ਰਜ ਗੁਣ	27
15. ਸਮਤਵ ਅਤੇ ਸਮਾਨਤਾ	29
16. ਤਿੰਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਨਾ (ਗੁਣਾਤੀਤ)	31
17. ਚਾਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਗਤ	33
18. ਸੱਤ ਅਤੇ ਅਸੱਤ	35
19. ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਸਿਰਜਣ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਰਚਨਾਕਾਰ ਨਹੀਂ	37
20. ਮੌਤ ਸਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਾਰਦੀ	39
21. ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਨੂੰ ਖਤਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ	41

22.	ਸੰਤੁਲਨ ਪਰਮ ਆਨੰਦ ਹੈ	43
23.	ਆਤਮਾ ਅਦ੍ਰਿਸ਼ ਹੈ	45
24.	ਆਤਮਾ ਪੁਰਾਣਾ ਸ਼ਰੀਰ ਬਦਲਦੀ ਹੈ	47
25.	ਹੰਕਾਰ ਮਿਟਣ 'ਤੇ ਮੰਜ਼ਿਲ ਮਿਲਦੀ ਹੈ	49
26.	ਗੁਲਾਬ ਕਦੇ ਕੰਵਲ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ	51
27.	ਸਵਧਰਮ ਨਾਲ ਸੁਮੇਲਤਾ	53
28.	ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਇਕਮਿਕਤਾ ਲਈ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗ	55
29.	ਸੰਤੁਲਨ ਹੀ ਪਰਮਪਦ ਹੈ	57
30.	ਪਾਣੀ, ਰੇਤ ਅਤੇ ਪੱਥਰ ਉੱਤੇ ਲਿਖਤ	59
31.	ਕਰਮਯੋਗ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਵੱਡਾ ਫਲ	61
32.	ਮਨ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਆਧਾਰ	63
33.	ਵੇਦਾਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ਅੰਤਰਆਤਮਾ ਨੂੰ ਪਾਉਣਾ	65
34.	ਕਰਮ ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੋਵੋ ਕਰਮਫਲ ਤੇ ਨਹੀਂ	67
35.	ਕਰਮਯੋਗ ਇਕ ਜੀਵਨ ਢੰਗ ਹੈ	69
36.	ਕਰਮਫਲ ਉਹ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਜੋ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ	71
37.	ਉਹੀ ਅਰਜਨ ਉਹੀ ਅਰਜਨ ਦੇ ਬਾਣ	73
38.	ਕਿਰਿਆ ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ	75
39.	ਦੁਹਰਾਓ ਉਸਤਾਦੀ ਦੀ ਕੁੰਜੀ	77
40.	ਕਰਤਾ ਹੋਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣਾ	79
41.	ਆਂਤਰਿਕ ਝਾਤ ਲਈ ਬੁੱਧੀ ਦੀ ਇਕਸਾਰਤਾ	81
42.	ਹੰਕਾਰ ਤੋਂ ਬਚੋ	83
43.	ਨਿਰਪੱਖ ਰਹਿਣਾ	85
44.	ਸੰਤੁਲਿਤ ਫੈਸਲਾ ਲੈਣਾ	87
45.	ਜਨਮ ਤੇ ਮੌਤ ਦੇ ਭਰਮਯੁਕਤ ਬੰਧਨ	89
46.	ਸਾਡਾ ਕੀ ਹੈ ਤੇ ਕੀ ਨਹੀਂ	91
47.	ਭਰਮ ਤੋਂ ਬਚੋ	93
48.	ਖੁਦ ਨਾਲ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ	95

49.	ਸਥਿਤ ਪ੍ਰਗਨਾ ਇਕ ਅੰਦਰੂਨੀ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ	97
50.	ਰਾਗ, ਭੈਅ ਅਤੇ ਕ੍ਰੋਧ	99
51.	ਨਫ਼ਰਤ ਵੀ ਇਕ ਬੰਧਨ ਹੈ	101
52.	ਸਮੇਟਣਾ ਹੀ ਬੁਧੀਮਾਨੀ ਹੈ	103
53.	ਇੰਦਰਿਆਵੀ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਨੂੰ ਛੱਡਣਾ	105
54.	ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੀ ਸਵੈਚਾਲਿਤਾ	107
55.	ਭੈੜਾ ਚੱਕਰ ਤੇ ਸੁੱਭ ਚੱਕਰ	109
56.	ਅਧਿਆਤਮਕਤਾ ਵਿੱਚ ਕਾਰਨ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ	111
57.	ਮੱਧ ਵਿੱਚ ਕੇਂਦਰਿਤ	113
58.	ਇੱਛਾਵਾਂ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਚਾਰ ਪੜਾਅ	115
59.	ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਜਾਗਣਾ ਤੇ ਆਤਮਕ ਨੀਂਦ	117
60.	ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਗਿਆਨ ਤੱਕ	119
61.	ਅਨਿਸ਼ਚਿਤ ਮਨ ਲਈ ਨਿਸ਼ਚਿਤਤਾ	121
62.	‘ਮੈਂ’ ਦਾ ਤਿਆਗ	123
63.	ਭਰਮ ਅਤੇ ਪਖੰਡ	125
64.	ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਚੰਗਾ ਕਰੋ	127
65.	ਨਿਰਸਵਾਰਥ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਸਰਵਉੱਚ ਸ਼ਕਤੀ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ	129
66.	ਸਮਰਪਣ ਜਾਂ ਸੰਘਰਸ਼	131
67.	ਸਬੰਧਤਾ ਅਤੇ ਅਸਬੰਧਤਾ	133
68.	ਕਥਨੀ ਅਤੇ ਕਰਨੀ ਵਿਚ ਸਮਾਨਤਾ	135
69.	ਅਦਾਕਾਰ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਦਰਸ਼ਕ ਵੀ	137
70.	ਵਕਤ ਨੂੰ ਇਕ ਮੌਕਾ ਦਿਓ	139
71.	ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ	141
72.	ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਦਾ ਕੈਦੀ	143
73.	ਸਮਰਪਣ ਦੀ ਕਲਾ	145
74.	ਸ਼ਰਧਾ ਤੋਂ ਅਨੰਦ ਮਿਲਦਾ ਹੈ	147
75.	ਧਰਮ ਇੱਕ ਹੈ	149

76.	ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਸਾਵਧਾਨ ਰਹੋ	151
77.	ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਰਗਾ ਗਵਾਹ ਬਣੋ	153
78.	ਇੱਛਾਵਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ	155
79.	ਵਕਤ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ	157
80.	ਮਾਇਆ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ	159
81.	‘ਮੈਂ’ ਸੰਮਿਲਤ ਹੈ	161
82.	ਜੈਸੀ ਕਰਨੀ ਵੈਸੀ ਭਰਨੀ	163
83.	ਝੂਠ ਸੱਚ ਉੱਤੇ ਵਿਕਸਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ	165
84.	ਅਜ਼ਾਦ ਰੂਹਾਂ ਦੇ ਢੰਗ	167
85.	ਕਰਮ, ਅਕਰਮ ਅਤੇ ਵਿਕਰਮ	169
86.	ਕਾਮਨਾ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡੋ	171
87.	ਸਦੀਵੀ ਤ੍ਰਿਪਤੀ	173
88.	ਪਾਪ ਦੇ ਪੱਖ	175
89.	ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮੁਕਤ ਕਰਨਾ	177
90.	ਕੁਰਬਾਨੀ ਨੂੰ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਨਾ	179
91.	ਅਪਣੇ ਆਪ ਦਾ ਅਧਿਐਨ	181
92.	ਸਾਹ ਕਿਰਿਆ ਰਾਹੀਂ ਅਨੰਦ	183
93.	ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ	185
94.	ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਕਲਾ	187
95.	ਪਾਪਾਂ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰ ਲਈ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਕਿਸ਼ਤੀ	189
96.	ਬੁੱਧੀਮਾਨੀ ਸਾਡੇ ਅਪਣੇ ਅੰਦਰ ਹੈ	191
97.	ਸਿਆਣਪ ਦੀ ਤਲਵਾਰ	193
98.	ਕਰੀਏ ਜਾ ਨਾ ਕਰੀਏ	195
99.	ਕਰਮ ਨਹੀਂ ਨਫਰਤ ਤਿਆਗੋ	197
100.	ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ ਤੋਂ ਕਿਰਿਆਵਾਦੀ ਤੱਕ	199
101.	ਕੰਵਲ ਦਾ ਪੱਤਾ ਬਣਨਾ	201
102.	ਨਤੀਜਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਭਾਵ ਨਾਲ ਸਵੀਕਾਰਨਾ	203

103.	ਪੁੰਨ ਅਤੇ ਪਾਪ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ	205
104.	ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ	207
105.	ਸਦੀਵੀ ਆਨੰਦ	209
106.	ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਲਗਾਮ	211
107.	ਅਨੰਦ ਲਈ ਧਿਆਨ	213
108.	ਕ੍ਰੋਧ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਨਾ	215
109.	ਜੋ ਕਰਮਫਲ ਤਿਆਗ ਦੇਵੇ ਉਹੀ ਸੰਨਿਆਸੀ ਹੈ	217
110.	ਧਰੁੱਵੀਕਰਨ ਤੋਂ ਪਾਰ ਸ਼ਾਂਤ ਅਵਸਥਾ	219
111.	ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਾਲ ਮਿੱਤਰਤਾ	221
112.	ਅੰਦਰੂਨੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਤੋਂ ਸਾਵਧਾਨ	223
113.	ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਯਥਾਰਥਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਵੀਕਾਰਨਾ	225
114.	ਅਤੀ ਦਾ ਤਿਆਗ	227
115.	ਧਿਆਨ ਦਾ ਢੰਗ	229
116.	ਅਧਿਆਤਮ ਦਾ ਸਹਿਜ ਮਾਰਗ	231
117.	ਸੰਜਮ ਦੀ ਕਲਾ	233
118.	ਪਰਿਵਰਤਨ ਹੀ ਸਥਾਈ ਹੈ	235
119.	ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਤੇ ਕਰੁਣਾ ਦਾ ਮੇਲ	237
120.	ਸਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਖੁਦ ਨੂੰ ਤੇ ਖੁਦ ਵਿਚ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖਣਾ	239
121.	ਨਮਸਤੇ ਦੀ ਤਾਕਤ	241
122.	‘ਇਹ ਉਹ ਹੀ ਹੈ’, ਦਾ ਮੰਤਰ	243
123.	ਸੁੱਖ-ਸੀਮਾ ਤੋਂ ਪਾਰ	245
124.	ਮਿਹਨਤ ਦਾ ਕੋਈ ਸ਼ਾਰਟਕਟ ਨਹੀਂ	247
125.	ਕਿਸਮਤ ਦੀ ਉਤਪਤੀ	249
126.	ਯੋਗੀ ਸਰਵ-ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ	251
127.	ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਸੁਣਨਾ ਸਿੱਖੋ	253
128.	ਹਰ ਅੰਤ ਇਕ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ	255
129.	ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ‘ਪਾਸਾ’ ਖੇਡਦਾ ਹੈ	257

130. ਸਰਵ-ਵਿਆਪੀ ਨੂੰ ਜਾਣਨਾ	259
131. ਭਰਮਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਜਾਣਾ	261
132. ਦੁਰਗਤੀ, ਦੁਰਗਤੀ ਨੂੰ ਹੀ ਲਿਆਵੇਗੀ	263
133. ਸ਼ਰਧਾ ਹੀ ਤਾਕਤ ਹੈ	265
134. ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲਾ	267
135. ਯੋਗ ਮਾਇਆ	269
136. ਦਵੰਧਾਂ ਦਾ ਭਰਮ	271
137. 'ਓ ਤੋਂ ਤ' ਦਾ ਮੰਤਰ	273
138. ਭਰਮਾਂ ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਉਣਾ	275
139. ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਅਵਸਥਾ	277
140. ਕਰਮ ਕੀ ਹੈ	279
141. ਊਰਜਾ ਤੇ ਪਦਾਰਥ ਦੀ ਅੰਤਰ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ	281
142. ਖਤਮ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰੋ	283
143. ਜਦੋਂ ਕਰਮ ਹੀ ਪੂਜਾ ਬਣ ਜਾਵੇ	285
144. ਦਿਲ ਤੇ ਦਿਮਾਗ	287
145. ਪੁਨਰ-ਜਨਮ ਉਤੇ ਪੁਨਰ-ਵਿਚਾਰ	289
146. ਫੋਟੋਨ (ਪ੍ਰਕਾਸ਼) ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਕਰਨਾ	291
147. ਅਨੇਕਤਾ ਵਿੱਚ ਏਕਤਾ	293
148. ਊਰਜਾ ਦੀ ਸੂਝਵਾਨ ਵਰਤੋਂ	295
ਸ਼ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਤਤਕਰਾ	297

ਮੁੱਖ ਬੰਦ

ਸ੍ਰੀਮਦ ਭਾਗਵਤ ਗੀਤਾ ਕੁਰੂਕਸ਼ੇਤਰ ਦੇ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਭਗਵਾਨ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਅਤੇ ਯੋਧਾ ਅਰਜਨ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਦਾ ਸੰਵਾਦ ਹੈ। ਗੀਤਾ ਦਾ ਮੂਲ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਸਾਰੀਆਂ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਨ, ਪਰ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕ ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਵਾਕਫ਼ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਅਨੁਵਾਦ ਸਾਡੀ ਬਹੁਤੀ ਮਦਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸਮਕਾਲੀ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਵਿਆਖਿਆ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਲਈ ਹੈ, ਜਿਹੜੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਵਾਕਫ਼ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਵਾਸਤੇ ਗੀਤਾ ਦਾ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਤੇ ਸਮਝਣਯੋਗ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਕੁੱਝ ਸੌਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਅਰਥਾਂ ਸਮੇਤ ਦੇਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਭਾਗਵਤ ਗੀਤਾ ਸਦੀਵੀ ਹੈ ਤੇ ਵਿਆਪਕ ਵੀ। ਲਗਾਤਾਰ ਬਦਲ ਰਹੀ ਪਦਾਰਥਕ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਕਾਲੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣ ਲਈ, ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਆਖਿਆ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਇਕ ਯਤਨ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਵਿਆਪਕ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਸ ਵਿੱਚ ਪਰਮ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਜਾਂ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਰੇ ਸੰਭਵ ਮਾਰਗਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਈ ਮਾਰਗ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਵਿਰੋਧਾਭਾਸੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਆਪਣੇ ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਆਪਣਾ ਮਾਰਗ ਵਿਅਕਤੀ ਨੇ ਆਪ ਚੁਣਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਮਾਰਗਾਂ ਬਾਰੇ ਚਾਨਣਾ ਪਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਕਿਉਂਕਿ ਅਨੁਵਾਦ ਵਿੱਚ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਤਾ ਦੀ ਛਾਪ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਭਾਗਵਤ ਗੀਤਾ ਦੇ ਸਾਰੇ ਅਨੁਵਾਦਾਂ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਤਾ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ

ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਤਾ ਅਤੇ ਸਾਧਕ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰਾ ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਰੱਖਦੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਗੀਤਾ ਗਿਆਨ ਦਾ ਪੂਰਨ ਅਨੰਦ ਲੈਣ ਵਿੱਚ ਮੁਸ਼ਕਲ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਵੀ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਿਆ ਹੈ ਅਜਿਹੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਪੁਸਤਕ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਲੱਗਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਯੋਗ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਭਾਗਵਤ ਗੀਤਾ ਕੋਈ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਗ੍ਰੰਥ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਅਨੁਭਵ ਅਧਾਰਤ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਕ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਜਦੋਂ ਵੀ ਕੋਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਹੰਢਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਗਿਆਨ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਅਸੀਂ ਪੂਰਨ ਸੁਤੰਤਰਤਾ (ਮੁਕਤੀ) ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਬਾਹਰੀ ਤੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨਾਲ ਤਾਲਮੇਲ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਇਹ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ‘ਗੀਤਾ ਆਚਰਣ’ ਦੇ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਗੀਤਾ ਦੇ ਅੱਠਵੇਂ ਅਧਿਆਇ ਤੱਕ ਦੇ ਹਫਤਾਵਾਰੀ ਛਪੇ ਹੋਏ ਲੇਖਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਅਜਿਹੇ ਲੇਖਾਂ ਦੇ ਛਪਣ ਲਈ ਇਕ ਲੇਖ ਵਿੱਚ 300 ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੱਕ ਦੀ ਹੱਦ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੇਖਾਂ ਦਾ ਆਕਾਰ ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੈ। ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ ਇਸ ਹੱਦਬੰਦੀ ਨੇ ਲੇਖਾਂ ਨੂੰ ਚੁਸਤ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਕਾਰਨ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਉਛਾਲ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦੇ ਲੇਖਾਂ ਨੂੰ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਧਿਆਨਪੂਰਵਕ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇ ਹੋ ਸਕੇ ਤਾਂ ਇਕ ਵੇਰਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਹੀ ਲੇਖ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਚੁਣਿਆ ਜਾਵੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਲੇਖਾਂ ਦਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਕਿਸੇ ਵੀ ਲੇਖ ਨੂੰ ਸਹਿਜ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਚੁਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਹੁਣ ਤੱਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਹਿੰਦੀ, ਤੇਲਗੂ, ਉੜਿਆ ਅਤੇ ਹੁਣ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਛਪ ਚੁੱਕੀ ਹੈ।

ਪੰਨਵਾਦ

ਕੇ. ਸ਼ਿਵਾ ਪ੍ਰਸਾਦ

ਸ਼ੁਕਰਗੁਜ਼ਾਰ

ਡੇਲੀ ਵਰਲਡ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸੰਪਾਦਕ ਮਨੀਸ਼ ਤਿਵਾੜੀ ਨਾਲ ਇੱਕ ਆਮ ਗੱਲਬਾਤ ਨੇ ਇਸ ਸੰਕਲਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ। ਮੈਂ ਉਸਦੀ ਨਿਰੰਤਰ ਹੱਲਾਸ਼ੇਰੀ, ਸਲਾਹ ਅਤੇ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਲਈ ਉਸਦਾ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ। ਜਸਵੀਰ ਮੇਰਾ ਇੱਕ ਪਿਆਰਾ ਦੋਸਤ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਲੜੀਵਾਰ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਚਰਚਾ ਅਤੇ ਪੋਡਕਾਸਟ ਲੜੀ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ।

ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ, ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅਜਿਹੇ ਕਾਰਜ ਕਦੇ ਵੀ ਨੇਪਰੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਡਾਕਟਰ ਕਮਲਾ, ਜੋ ਕਿ ਪੇਸ਼ੇ ਤੋਂ ਦੰਦਾਂ ਦੀ ਡਾਕਟਰ ਹੈ, ਮੇਰੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪਾਠਕ ਹੈ। ਪੇਸ਼ੇ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣੇ ਸਮਰਪਣ ਦੁਆਰਾ ਉਹ ਖੁਦ ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੈ। ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਉਸ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਾਲ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਸ ਦੇ ਜਵਾਬਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹਰੇਕ ਲੇਖ ਨੂੰ ਰੂਪ ਦੇਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਫਾਈਨਲ ਡਰਾਫਟ ਦੀ ਦੇਖ-ਰੇਖ ਮੇਰੇ ਦੋਨਾਂ ਪੁੱਤਰਾਂ ਕੁਨਾਲ ਅਤੇ ਕੋਟਿਲ ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਨੇ ਲੇਖਾਂ ਨੂੰ ਜੋਬਨਮਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈ ਲੇਖਾਂ ਨੂੰ ਉਸੇ ਸੋਚ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਲਈ ਐਡਜਸਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਵਿਜੇ ਚੋਪੜਾ ਜੀ ਦੇ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅਸੰਭਵ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਗਹਿਰਾਈਆਂ ਤੋਂ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਅਵਿਨਾਸ਼ ਚੋਪੜਾ ਜੀ ਦਾ ਵੀ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਲੇਖ ਜਗਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਛਪਵਾਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਹਨ।

ਮੈਂ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਨਿਰਮਲ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੇ ਅਣਖੱਕ ਯਤਨਾਂ ਲਈ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦਾ

ਹਾਂ। ਮੈਂ ਸ੍ਰੀ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸਿੰਧੂ ਮੇਰੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸਾਥੀ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਵੀ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਨਾ ਚਾਹਾਂਗਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਸੰਪਾਦਨ ਲਈ ਆਪਣਾ ਸਮਾਂ ਉਪਲਬਧ ਕੀਤਾ।

ਏ. ਵੀ. ਐਸ. ਰਾਓ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਣਥੱਕ ਯਤਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਉਹ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਅਨੁਵਾਦ ਬਹੁਤ ਸੰਖੇਪ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਸ ਯੋਗਦਾਨ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਦੋਸਤਾਂ ਦਾ ਵੀ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਨਾ ਚਾਹਾਂਗਾ ਜੋ ਹਰ ਲੇਖ ਲਈ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਹਰੀਸ਼ ਜੈਨ, ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਕਰਨ ਸਮੇਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਟਾਫ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਨਾ ਚਾਹਾਂਗਾ।

ਸ਼ੁਭਕਾਮਨਾਵਾਂ
ਕੇ. ਸ਼ਿਵਾ ਪ੍ਰਸਾਦ

1. ਹੰਕਾਰ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂਆਤ

ਸ੍ਰੀਮਦ ਭਗਵਤ ਗੀਤਾ ਕੁਰੂਕਸ਼ੇਤਰ ਦੇ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਅਤੇ ਯੋਧਾ ਅਰਜਨ ਵਿਚਕਾਰ 700 ਸਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇਕ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ ਹੈ।

ਯੁੱਧ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਤੋਂ ਠੀਕ ਪਹਿਲਾਂ ਅਰਜਨ ਨੂੰ ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੇ ਕਈ ਪਰਿਵਾਰ ਵਾਸੀ ਅਤੇ ਮਿੱਤਰ ਮਾਰੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਅਜਿਹਾ ਕਾਰਜ ਕਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਤੋਂ ਬੁਰਾ ਹੈ।

ਅਰਜਨ ਦੀ ਇਹ ਦੁਬਿਧਾ (ਦੁਚਿੱਤੀ) ਉਸ ਦੀ ਇਸ ਧਾਰਨਾ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ 'ਮੈਂ ਕਰਤਾ ਹਾਂ'—ਅਹੰਕਰਤਾ, ਜਿਹੜਾ ਹੰਕਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਹੰਕਾਰ ਸਾਨੂੰ ਦੱਸਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਬਾਕੀਆਂ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਹਾਂ, ਪਰ ਸੱਚਾਈ ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਘਮੰਡ ਨੂੰ ਹੰਕਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਘਮੰਡ ਨੂੰ ਹੰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵੀ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਅਤੇ ਅਰਜਨ ਵਿਚਕਾਰ ਇਹ ਪੂਰੀ ਗੱਲਬਾਤ ਇਸੇ 'ਅਹੰ' ਭਾਵ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਸੁਚੇਤ ਜਾਂ ਅਚੇਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਅਰਜਨ ਨੂੰ ਅਨੇਕ ਮਾਰਗਾਂ ਅਤੇ ਮਾਨਦੰਡਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਜੇ ਕੁਰੂਕਸ਼ੇਤਰ ਦੇ ਯੁੱਧ ਨੂੰ ਇਕ ਰੂਪਕ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਅਰਜਨ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਪਰਿਵਾਰ ਹੋਵੇ, ਕਾਰਜ ਸਥਾਨ, ਸਿਹਤ, ਪੰਨ ਦੌਲਤ ਜਾਂ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ

ਆਦਿ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹੋਵੇ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਅਸੀਂ ਜਿਊਂਦੇ ਹਾਂ, ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਅਜਿਹੀਆਂ ਦੁਬਿਧਾਵਾਂ ਦਾ ਪੈਦਾ ਹੋਣਾ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ।

ਗੀਤਾ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕੀ ਹਾਂ ? ਇਸ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕੀ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਕੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ? ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਵੀ ਸਿਧਾਂਤ ਸਾਨੂੰ ਸਾਈਕਲ ਚਲਾਉਣਾ ਜਾਂ ਤੈਰਨਾ ਨਹੀਂ ਸਿਖਾ ਸਕਦਾ ਠੀਕ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਫਿਲਾਸਫੀ ਸਾਡੀ ਮਦਦ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਅਸੀਂ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਮਨ ਅਨੁਭਵ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਗੀਤਾ ਦੇ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਕ ਸਿਧਾਂਤ ਸਾਨੂੰ ਹੰਕਾਰ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਕੇ ਅੰਤਰ ਆਤਮਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨਗੇ।

ਪਹਿਲੀ ਨਜ਼ਰੇ ਵੇਖਿਆਂ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਗਵਾਨ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੁਆਰਾ ਅਰਜਨ ਨੂੰ ਗੀਤਾ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲਾਅ ਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਿਛਲੀਆਂ ਕੁੱਝ ਸਦੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪਰਿਵਰਤਨ ਵਾਪਰੇ ਹਨ, ਪਰ ਸੱਚਾਈ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਾਰਜਗਤ ਉੱਨਤੀ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖ ਅੱਗੇ ਵਿਕਸਤ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਦੁਬਿਧਾ ਦਾ ਅੰਦਰੂਨੀ ਪੱਖ ਉਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਰੁੱਖਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਬਾਹਰੀ ਵਿਖਾਵੇ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜੜ੍ਹਾਂ ਵਰਗੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਪਿਆ ਹੈ।

7. ਨਿਮਿੱਤ-ਮਾਤਰ

ਸ੍ਰੀਮਦ ਭਗਵਤ ਗੀਤਾ ਦਾ ਜਨਮ ਲੜਾਈ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਕੋਵਿਡ-19 ਦੇ ਦਿਨ ਵੀ ਕੁਰੂਕਸ਼ੇਤਰ ਦੀ ਜੰਗ ਦੇ ਸਮਾਨ ਹੀ ਸਨ। ਗੀਤਾ ਦਾ ਇਕ ਵਾਕੰਸ਼ ਹੈ—ਨਿਮਿੱਤ ਮਾਤਰ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ—ਸਰਬ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਯੰਤਰ, ਜਿਹੜਾ ਬਹੁਤ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਸਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਅਰਜਨ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੀ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਦਾ ਯਥਾਰਥ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਇਕ ਵੱਖਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਅੰਨ੍ਹੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਹਾਥੀ ਵੇਖਣ ਲਈ ਅੱਖਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਭਗਵਾਨ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ਵ ਰੂਪ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਲਈ ਇਕ ਅਲੌਕਿਕ ਅੱਖ (ਦਿਵਯਾ ਚਕਸੂ) ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਵਿਸ਼ਵ ਰੂਪ ਦੇਖਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਉਸ ਨੂੰ ਭਵਿੱਖ ਤੱਕ ਦੇਖਣ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਅਰਜਨ ਵੇਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਯੋਧੇ ਮੌਤ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਪੈ ਰਹੇ ਹਨ।

ਫਿਰ ਭਗਵਾਨ ਅਰਜਨ ਨੂੰ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਯੋਧੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਮਰ ਜਾਣਗੇ। ਤੂੰ ਉਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ਼ ਇਕ ਸਾਧਨ ਹੈਂ। ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਰਜਨ ਇਕ ਕਰਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਗੱਲ ਇਹ ਕਿ ਉਹ ਸੁਨਿਸ਼ਚਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਜਦੋਂ ਉਹ ਇਕ ਵਿਜੇਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਵੇਗਾ, ਤਾਂ ਅਰਜਨ ਹੰਕਾਰ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਵੇਗਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਿੱਤ ਅਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਧਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨੇ ਅਰਜਨ ਨੂੰ ਯੁੱਧ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਵੀ

ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਦਿੱਤਾ। ਨਿਮਿੱਤ ਮਾਤਰ ਇਕ ਅੰਦਰੂਨੀ ਗਿਆਨ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਜੋ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਉਸਦਾ ਸ਼ੁੱਧ ਅਤੇ ਹੰਕਾਰ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਣਾ ਤਹਿ ਹੈ।

ਕਰੋਨਾ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸੜਕ ਉੱਤੇ ਜਾਂ ਕੰਟਰੋਲ-ਰੂਮ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਅਰਜਨ ਵਾਂਗ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਇਲਾਜ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਅੰਦਰੋਂ ਅਸੀਂ ਨਿਮਿੱਤ ਮਾਤਰ ਹਾਂ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਸੰਭਾਲੀ ਗਈ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਅਹਿਸਾਸ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਕ ਵਰਦਾਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਗੀਤਾ ਦੀਆਂ ਕਈ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਸਪੱਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸਲ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਅਨੁਭਵ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਮੁਸ਼ਕਲ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ। ਕੋਲੇ ਦਾ ਟੁਕੜਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦਬਾਅ ਪੈ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਹੀਰੇ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੱਗ ਵਿੱਚ ਢੱਲ ਕੇ ਸੋਨਾ ਸ਼ੁੱਧ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨਿਮਿੱਤ ਮਾਤਰ ਦੇ ਅਹਿਸਾਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਅਨੁਕੂਲ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਛੋਟਾ ਸੂਤਰ ਸਾਨੂੰ ਸਮਰਪਣ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੀ ਅੰਤਰ ਆਤਮਾ ਦੇ ਨੇੜੇ ਜਾਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

12. ਮਨ ਉੱਤੇ ਕਾਬੂ

ਅਰਜਨ ਮਨ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਹਵਾ ਨਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਾਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਕਾਬੂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ ਬਣਿਆ ਰਹੇ। ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਔਖਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਨੂੰ ਵੈਰਾਗ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਦਰਸਾਈ ਗਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਅਤੇ ਅਸੁਰੱਖਿਅਤ ਵਜੋਂ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਨ ਲਈ ਦਿਮਾਗ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਲਈ ਦਿਮਾਗੀ ਸਿਮਰਤੀ (ਯਾਦਾਸ਼ਤ) ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਮਰੱਥਾ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਜੀਵਨ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਜੀਵਤ ਰਹਿਣ ਅਤੇ ਵਿਕਸਤ ਹੋਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਦਿਮਾਗ ਦੀ ਇਸੇ ਸਮਰੱਥਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਫੈਸਲਿਆਂ ਲਈ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਲਿਜਾ ਕੇ, ਉਸ ਦੀ ਦੁਬਾਰਾ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ, ਦਿਮਾਗ ਦੀ ਫੈਸਲਾ ਲੈਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਅੱਜ ਦੇ ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਝਾਅ (ਫੀਡ ਬੈਕ) ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੰਪਿਊਟਰ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਭਗਵਾਨ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਇਸੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਅਭਿਆਸ ਦੁਆਰਾ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸੁਭਾਵਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਹ

ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਇਕ ਨਵੀਂ ਤਾਕਤ ਭਰਨ ਦੇ ਤੁੱਲ ਹੈ।

‘ਵੈਰਾਗ’ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ, ਉਸ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਉਲਟ ‘ਰਾਗ’ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ, ਆਸਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਆਮ ਵੇਖਿਆ ਜਾਏ ਤਾਂ ਰਾਗ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸੁੰਦਰਤਾ, ਆਜੀਵਕਾ ਅਤੇ ਪਦਾਰਥਕ ਸੰਪਤੀ ਵਰਗੇ ਸੁੱਖਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਇਕ ਦੌੜ ਹੈ। ਦੁਚਿੱਤੀ (ਦਵੰਧ) ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਅਨੁਸਾਰ ਹਰ ਰਾਗ ਦਾ ਅੰਤ ਵੈਰਾਗ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਸਾਡਾ ਧਿਆਨ ਹਮੇਸ਼ਾ ਰਾਗ ਉੱਤੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਵੈਰਾਗ ਨੂੰ ਅਣਡਿੱਠ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ।

ਸਟੋਈਸਿਜ਼ਮ (Stoicism) ਵਰਗੇ ਕੁੱਝ ਦਰਸ਼ਨ ਮੌਤ ਨੂੰ ਵਰਣ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਹੜਾ ਵੈਰਾਗ ਦਾ ਸਿਖਰ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ‘ਮੋਮੋਟੋ ਮੋਰੀ’ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ—ਵਾਰ-ਵਾਰ ਮੌਤ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨਾ ਤੇ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨਾ। ਇਸ ਦੇ ਲਈ ਉਹ ਆਪਣੇ ਕਾਰਜ ਸਥਾਨ ਜਾਂ ਘਰ ਵਿੱਚ ਇਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਥਾਂ ਉੱਤੇ ਮੌਤ ਦੀ ਯਾਦ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਸਿਮਰਤੀ ਚਿੰਨ੍ਹ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਕਿ ਮੌਤ ਉੱਤੇ ਸਦਾ ਧਿਆਨ ਬਣਿਆ ਰਹੇ। ਭਾਰਤੀ ਦਰਸ਼ਨ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਨੂੰ ‘ਸ਼ਮਸ਼ਾਨ ਵੈਰਾਗ’ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਵੈਰਾਗ ਨੂੰ ਅਭਿਆਸ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਇਹ ਤੁਹਾਡੇ ਮਨ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰ ਵਿੱਚ ਸਥਿਰ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ।

ਲਾਕਡਾਊਨ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਵੈਰਾਗ ਦੇ ਛਿਣਾਂ ਦੀ ਝਲਕ ਵਿਖਾਈ ਹੈ। ਵੈਰਾਗ ਦਾ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਭਾਗ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਆਨੰਦ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸੰਤੁਲਿਤ ਮਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

25. ਹੰਕਾਰ ਮਿਟਣ 'ਤੇ ਮੰਜ਼ਿਲ ਮਿਲਦੀ ਹੈ

ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਕੁੱਝ ਲੋਕ ਇਸ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਚਮਤਕਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵੇਖਦੇ ਹਨ, ਕੁੱਝ ਇਸ ਨੂੰ ਚਮਤਕਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬੋਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਲੋਕ ਇਸ ਨੂੰ ਚਮਤਕਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੁਣਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਇਸ ਬਾਰੇ 'ਕੋਈ ਨਹੀਂ' (None) ਜਾਣਦਾ ਹੈ (2.29)।

'ਕੋਈ ਨਹੀਂ' (None) ਇਕ ਦਰਸ਼ਕ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵੇਖਣ ਵਾਲੀ ਵਸਤੂ (ਆਤਮਾ) ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਆਪਣੀਆਂ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਭਗਵਾਨ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਦੂਰੀ ਹੈ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਇਕ ਦਰਸ਼ਕ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕਦਾ।

ਇਕ ਵਾਰ ਇਕ ਨਮਕ ਦੀ ਬਣੀ ਗੁੱਡੀ ਸਮੁੰਦਰ ਦਾ ਪਤਾ ਲਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਯਾਤਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਪ੍ਰਚੰਡ ਲਹਿਰਾਂ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਡੂੰਘੇ ਪਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਉਸ ਵਿੱਚ ਘੁਲਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਹ ਹੋਰ ਡੂੰਘਾਈ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਉਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਘੁੱਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮੁੰਦਰ ਦਾ ਹੀ ਭਾਗ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਖੁਦ ਸਮੁੰਦਰ ਬਣ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਨਮਕ ਦੀ ਗੁੱਡੀ ਹੁਣ ਇਕ ਵੱਖਰੀ ਇਕਾਈ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਦਰਸ਼ਕ (ਨਮਕ ਦੀ ਗੁੱਡੀ) ਖੁਦ ਵੇਖਣ ਵਾਲੀ ਵਸਤੂ (ਸਮੁੰਦਰ) ਬਣ ਗਈ ਹੈ ਜੋ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਕੇ ਏਕਤਾ ਲਿਆਉਣਾ ਹੀ ਹੈ।

ਨਮਕ ਦੀ ਗੁੱਡੀ ਸਾਡੇ ਅਹੰਕਾਰ ਦੇ ਸਮਾਨ ਹੈ ਜੋ ਸਦਾ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੰਪਤੀ, ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕਾਰਜਾਂ ਰਾਹੀਂ ਅਸਲੀਅਤ ਤੋਂ ਵੱਖ ਰੱਖਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਸਲੀਅਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨਮਕ ਦੀ ਗੁੱਡੀ ਦੀ ਤਰਜ ਤੇ ਘੁਲ ਜਾਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ। ‘ਕੋਈ ਨਹੀਂ’ ਜਾਂ ਸਮਾਨ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ।

ਪਰ ਯਾਤਰਾ ਤਾਂ ਏਕਤਾ (Unity) ਤੇ ਏਕਾਤਮਿਕਤਾ (Oneness) ਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਉਦੋਂ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਅਹੰਕਾਰ ਨਮਕ ਦੀ ਗੁੱਡੀ ਵਾਂਗੂੰ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਹੈ, ਵਸਤੂ ਤੇ ਵਿਚਾਰ, ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਦਾਅ ਉੱਤੇ ਲਾ ਦੇਣਾ। ਇਹ ਉਹ ਯਾਤਰਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਮੈਂ (ਅਹੰ) ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ‘ਮੈਂ, ਮੇਰਾ’ ਆਦਿ ਛੱਡਣ ਯੋਗ ਉਪਕਰਣ ਹਨ, ਨਾ ਕਿ ਪਛਾਣ ਬਣਾਉਣ ਦੇ।

ਸੁੱਖ-ਦੁੱਖ ਦੇ ਧਰੁੱਵਾਂ ਦੇ ਸਿਖਰ ਉੱਤੇ ਸਾਨੂੰ ਨਿਰਹੰਕਾਰ ਦੀ ਝਲਕ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਗਿਆਨ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਛਿਣਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਝਲਕ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕੀ ਹਾਂ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕੀ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ, ਅਸੀਂ ਕੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਕੀ ਕੁੱਝ ਹੈ।

30. ਪਾਣੀ, ਰੇਤ ਅਤੇ ਪੱਥਰ ਉੱਤੇ ਲਿਖਤ

ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੰਖ (ਸਾਂਖਯ 2.11-2.38) ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਿੱਛੇ ਉਹ ਹੁਣ ਯੋਗ (ਜਾਂ ਕਰਮ ਯੋਗ) ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨਗੇ, ਜਿਸ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਨਾਲ ਵਿਅਕਤੀ ਕਰਮ ਬੰਧਨ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ (2.39) ।

ਸੰਖਯੋਗ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਅਰਜਨ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਜਾਣੂੰ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ‘ਉਹ’ ਅਵਿਨਾਸ਼ੀ ਚੇਤਨ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਕਦੇ ਮੌਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਸੇ ਸਲੋਕ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕਰਮ ਯੋਗ ਦੁਆਰਾ ਇਸਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਕਰਮ ਬੰਧਨ ਅਤੇ ਯੋਗ ਨੂੰ ਇਸੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਸਮਝਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਯੋਗ ਦਾ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਅਰਥ ਹੈ—ਮਿਲਣ, ਅਤੇ ਗੀਤਾ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਈ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਮਤਾ ਨੂੰ ਹੀ ਯੋਗ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ (2.48) ਜਿੱਥੇ ਸਫਲਤਾ ਜਾਂ ਅਸਫਲਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਖਿੱਚ/ਜੁੜਾਵ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਲੋਕ 2.38 ਵਿੱਚ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਸੁੱਖ-ਦੁੱਖ, ਜਿੱਤ-ਹਾਰ ਅਤੇ ਲਾਭ-ਹਾਨੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਸਮਤਾ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਉੱਤੇ ਹੀ ਹੈ।

ਕਰਮ ਬੰਧਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਛਾਪਾਂ ਜਾਂ ਨਿਸ਼ਾਨਾਂ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਸੁੱਖ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਦਰਦਨਾਕ ਦੋਵੇਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਸਾਡੇ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕਰਮਾਂ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਅੰਦਰੋਂ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਕ੍ਰਿਆਵਾਂ ਦੁਆਰਾ

ਛੱਡੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਵਿਗਿਆਨਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੰਤਰਿਕਾ ਪ੍ਰਤੀਰੂਪ (ਨਯੂਰਲ ਪੈਟਰਨ) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਛਾਪਾਂ ਸਾਡੇ ਵਿਹਾਰ ਨੂੰ ਅਚੇਤ ਤੌਰ ਤੇ ਸੰਚਾਲਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸੇ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਨੂੰ ਯੋਗ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਛਾਪਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਲਈ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਸਾਡੀ ਸੁਭਾਵਕ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਨਿਊਰਲ ਪੈਟਰਨ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸੁਖ ਅਤੇ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਦਰਦ ਅਤੇ ਹਾਨੀ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਭਾਵ ਜਿੰਨੇ ਡੂੰਘੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਸੰਦ ਕਰਨ ਜਾਂ ਘਿਰਣਾ ਕਰਨ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ ਉੱਨੀ ਹੀ ਵੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਉਦਾਹਰਨ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਛਾਪਾਂ ਦੀ ਪੱਥਰ, ਰੇਤ ਤੇ ਪਾਣੀ ਉੱਤੇ ਲਿਖਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਛਾਪ ਪੱਥਰ ਉੱਤੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਡੂੰਘੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਰੇਤ ਉੱਤੇ ਲਿਖਣ ਨਾਲ ਥੋੜ੍ਹਾ ਘੱਟ ਸਮੇਂ ਤੱਕ। ਪਰੰਤੂ ਪਾਣੀ ਉੱਤੇ ਲਿਖਿਆ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਮਿਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਪਾਣੀ ਉੱਤੇ ਛਾਪਾਂ ਛੱਡਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਹੁਣ ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਰਮ ਯੋਗ ਸਾਨੂੰ ਕਰਮ ਬੰਧਨ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸਾਨੂੰ ਇੰਨਾ ਸਰਲ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਕੁੱਝ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਜਾਂ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।

40. ਕਰਤਾ ਹੋਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣਾ

ਗੀਤਾ ਦੇ ਸਲੋਕ 2.48 ਰਾਹੀਂ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਅਰਜਨ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਤੂੰ ਯੋਗ (ਯੋਗ ਰਾਹੀਂ ਸੰਤੁਲਿਤ) ਰਾਹੀਂ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਨਿਸ਼ਚੇ ਨਾਲ ਅਤੇ ਧਰੁੱਵਾਂ ਨੂੰ, ਜਿਵੇਂ ਸਫਲਤਾ ਤੇ ਅਸਫਲਤਾ ਆਦਿ, ਨਾਲ ਸੰਗਮ (ਮਿਲਾਪ) ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ, ਆਪਣੇ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜ੍ਹ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਸੰਤੁਲਨ ਹੀ ਯੋਗ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਧਰੁੱਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪਛਾਣ ਬਣਾਉਣ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰ ਦੇਵਾਂਗੇ, ਤਾਂ ਜੋ ਵੀ ਅਸੀਂ ਕਰਾਂਗੇ ਉਹ ਇਕਸੁਰਤਾ ਜਾਂ ਸੰਤੁਲਨ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇਗਾ।

ਸਾਡੇ ਨਿਤਪ੍ਰਤੀ ਵਾਲੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਫੈਸਲੇ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ, ਤੇ ਚੋਣ ਵਗੈਰਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਹਰ ਵਾਰ ਸਾਡਾ ਫੈਸਲਾ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਮਨ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਵਿਕਲਪਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਚੁਣਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸੁੱਖ-ਦੁੱਖ, ਲਾਭ-ਹਾਨੀ, ਜਿੱਤ-ਹਾਰ ਅਤੇ ਸਫਲਤਾ-ਅਸਫਲਤਾ ਆਦਿ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੰਦੇ ਹਨ (2.38)।

ਸੰਤੁਲਨ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਧਰੁੱਵਾਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਸਮਝਣਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਅਜਿਹਾ ਅਹਿਸਾਸ ਗਹਿਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮਨ ਸ਼ਕਤੀਹੀਣ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਚੋਣ ਰਹਿਤ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਨੀਂਦ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਨਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਵੰਡ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਖੋ ਬੈਠਦੇ ਹਾਂ। ਪਰ ਵੰਡ ਕਰਨ ਦੇ ਕਾਬਲ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੰਡ ਨਾ ਕਰਨਾ ਹੀ

ਸੰਤੁਲਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੇਵਲ ਇਕ ਪ੍ਰੋਕ ਜਾਂ ਸਾਖਸ਼ੀ ਬਣ ਕੇ ਵਰਤਮਾਨ ਛਿਣਾਂ ਵਿੱਚ ਜੀਵਤ ਹੋਣਾ ਹੈ।

ਕਰਮ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਸੰਤੁਲਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਵਿਹਾਰਕ ਮਾਰਗ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਰਤਾਪਣ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਸਿਰਫ਼ ਇਕ ਸਾਖਸ਼ੀ ਬਣਨਾ। ਇਹ ਪੂਰੀ ਤੀਬਰਤਾ, ਪ੍ਰਤੀਬੱਧਤਾ, ਮੁਹਾਰਤ ਅਤੇ ਪੂਰੇ ਜਨੂੰਨ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਡਰਾਮੇ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਂਗ ਹੈ। ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਹ ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਤੇ ਮੁਹਾਰਤ ਨਾਲ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਰੰਗਮੰਚ ਉੱਤੇ ਸਾਨੂੰ ਜੋ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਨੂੰ ਪੂਰੀ ਲਗਨ ਤੇ ਤਨਦੇਹੀ ਨਾਲ ਨਿਭਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਭੂਮਿਕਾ ਇਕ ਪੁੱਤਰ-ਪੁੱਤਰੀ, ਪਤੀ-ਪਤਨੀ, ਮਾਪੇ, ਦੋਸਤ, ਮਿੱਤਰ, ਕਰਮਚਾਰੀ, ਮਾਲਕ, ਸਾਥੀ ਮੁਲਾਜ਼ਮ, ਨਿਗਰਾਨ ਆਦਿ ਦੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਨੂੰ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਹਰ ਇਕ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਯਾਦ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਭੂਮਿਕਾ ਸਿਰਫ਼ ਨਾਟਕ ਦਾ ਇਕ ਭਾਗ ਹੈ।

ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਜੋ ਵੀ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਕੁੱਝ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂਕਿ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸੰਤੁਲਨ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਖੁਦ ਵੇਖ ਸਕੀਏ।

52. ਸਮੇਟਣਾ ਹੀ ਬੁਧੀਮਾਨੀ ਹੈ

ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕੱਛੂ ਸਾਰੇ ਪਾਸਿਓਂ ਆਪਣੇ ਅੰਗਾਂ ਨੂੰ ਸਮੇਟ (ਅੰਦਰ ਖਿੱਚ) ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਦੋਂ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੀਆਂ ਇੰਦਰੀਆਂ ਨੂੰ ਇੰਦਰਾਵੀ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਹਟਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਬੁਧੀ ਸਥਿਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ (2.58)।

ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਇੰਦਰੀਆਂ ਉੱਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਸਾਡੀ ਅੰਤਰਆਤਮਾ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਦੁਆਰ ਹਨ। ਉਹ ਸਲਾਹ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਇੰਦਰੀਆਂ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਪਰੋਕਤ ਕੱਛੂ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਖ਼ਤਰੇ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਉੱਤੇ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਅੰਗਾਂ ਨੂੰ ਖੋਲ ਅੰਦਰ ਸਮੇਟ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਸਾਡੀਆਂ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੇ ਦੋ ਭਾਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ—ਇਕ ਭਾਗ ਯੰਤਰ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਸਾਡੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਤਲੀਆਂ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਦਿਮਾਗ ਦਾ ਉਹ ਭਾਗ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਤਲੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸੰਵੇਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਦੋ ਪੱਧਰਾਂ ਉੱਤੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਇੰਦਰਾਵੀ ਵਸਤਾਂ ਦੀ ਲਗਾਤਾਰ ਬਦਲਦੀ ਬਾਹਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਅਤੇ ਇੰਦਰਾਵੀ ਯੰਤਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹੈ ਜੋ ਸ਼ੁੱਧ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਵੈਚਾਲਤ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਫੋਟੋਨ (Photons) ਅੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਤਲੀਆਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਭੌਤਿਕੀ ਗੁਣਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਦੂਜਾ ਪੱਧਰ ਅੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਤਲੀਆਂ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਨਿਯੰਤਰਕ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹੈ।

ਵੇਖਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਹੀ ਅੱਖ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਇੱਛਾ ਹਾਲੇ ਵੀ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੇ ਨਿਯੰਤਰਕ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਧਾਰਨਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਅਸੀਂ ਉਹ ਹੀ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਜੋ ਅਸੀਂ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ, ਅਤੇ ਜੋ ਅਸੀਂ ਸੁਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ, ਉਹੀ ਸੁਣਦੇ ਹਾਂ। ਜਿਵੇਂ ਕ੍ਰਿਕੇਟ ਦੀ ਖੇਡ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੂਜੀ ਟੀਮ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਫੈਸਲੇ ਲਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਅੰਪਾਇਰ ਉੱਚਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦਾ ਉਲੇਖ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਨਿਯੰਤਰਕ ਭਾਗ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਗੱਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜਾ ਇੰਦਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇੱਛਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀਆਂ ਇੰਦਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਰੀਰਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਵੀ ਸਾਡਾ ਮਨ ਆਪਣੀ ਕਲਪਨਾ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਾਡੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜੀਵਤ ਰੱਖਣ ਦੇ ਲਈ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਮਨ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਨਿਯੰਤਰਕਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਨ ਦਾ ਕਾਰਜ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸਲੋਕ ਰਾਹੀਂ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਨੂੰ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੇ ਜਿਸਮਾਨੀ ਭਾਗ ਨਾਲੋਂ ਨਿਯੰਤਰਕ ਨੂੰ ਵੱਖਰਾ ਰੱਖਣ ਲਈ ਸਾਡਾ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਤੇਜਕ ਜਾਂ ਨਿਰਾਸ਼ਾਜਨਕ ਬਾਹਰੀ ਸਥਿਤੀਆਂ ਤੋਂ ਪਰਮ ਸੁਤੰਤਰਤਾ (ਮੋਕਸ਼) ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕੀਏ। ਸਿਆਣਪ ਇਹ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਕਿਸ ਸਮੇਂ ਸਮੇਟਣਾ ਹੈ।

61. ਅਨਿਸ਼ਚਿਤ ਮਨ ਲਈ ਨਿਸ਼ਚਿਤਤਾ

ਗੀਤਾ ਦੇ ਤੀਜੇ ਅਧਿਆਇ ਨੂੰ ਕਰਮਯੋਗ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਸਲੋਕ 2.71 ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਨਿਰਮਮ (ਮੈਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ) ਅਤੇ ਨਿਰਅਹੰਕਾਰ (ਮੈਂ, ਕਰਤਾ ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ) ਹੀ ਸਦੀਵੀ ਅਵਸਥਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਮਾਰਗ ਹੈ।

ਅਰਜਨ ਆਪਣੇ ਇਕ ਸ਼ੱਕ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਬੁੱਧੀ ਨੂੰ ਸਰਵਉੱਚ ਮੰਨਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਨਿਸ਼ਚੈ ਨਾਲ ਦੱਸਣ ਦੀ ਬਜਾਇ ਯੁੱਧ ਦੇ ਭਿਆਨਕ ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ ਕਿਉਂ ਲਾ ਰਹੇ ਹੋ (3.1)। ਮੇਰੇ ਕਲਿਆਣ ਵਾਸਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਕੀ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਇਹ, ਕਿਸੇ ਭੁਲੇਖੇ ਵਿੱਚ ਪੈਉਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਸਮਝਾਓ (3.2)।

ਵੰਡ ਅਤੇ ਵਿਭਾਜਨ ਤਰਕਹੀਣ ਅਤੇ ਭਾਵੁਕ ਫੈਸਲਿਆਂ ਤੋਂ ਅਲਾਵਾਂ ਕੁੱਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸੱਚ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ (2.50)। ਅਰਜਨ ਨੇ ਇਕ ਹੀ ਕਾਰਨ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਲਿਆ ਕਿ ਉਹ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਭਲਾਈ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ (1.31)। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਉਹ ਆਪਣੇ ਫੈਸਲੇ ਦੇ ਸਮਰਥਨ ਲਈ ਕਈ ਉੱਚਿਤ ਸਾਧਨ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਵਰਤਮਾਨ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਵੀ ਕਿਸੇ ਬਿਹਤਰ ਸਮਝ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਦੀ ਬਜਾਇ ਉਸੇ ਉੱਚਿਤ ਕਾਰਨ ਦੇ ਇਕ ਭਾਗ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਸਾਡੀ ਸਥਿਤੀ ਵੀ ਅਰਜਨ ਨਾਲੋਂ ਕੋਈ ਵੱਖਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ

ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਡੇ ਹੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਾਡੀ ਪਛਾਣ ਧਰਮ, ਜਾਤ, ਪਰਿਵਾਰਕ ਸਥਿਤੀ, ਰਾਸ਼ਟਰੀਅਤਾ, ਲਿੰਗ ਆਦਿ ਦੇ ਅਧਾਰ ਉੱਤੇ ਬਣਾਈ ਗਈ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਭਰ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਇਸ ਪਛਾਣ ਨੂੰ ਸਹੀ ਠਹਿਰਾਉਣ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ।

ਦੂਜੇ, ਅਰਜਨ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਨਿਸ਼ਚੇ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤਤਾ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਗੀਤ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤਤਾ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਾਨੂੰ ਅਰਾਮ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਤਰਕਸੰਗਤ ਫੈਸਲੇ ਦੇ ਲਈ, ਵੱਧ ਸਬੂਤ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨ ਦੀ ਉਡੀਕ ਅਤੇ ਧੀਰਜ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਲਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਨਾਮਕਰਣ ਵੱਲ ਵੱਧਦੇ ਹਾਂ।

ਪਰ ਸਦੀਵੀ ਨਿਸ਼ਚਿਤਤਾ ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਬੜੇ ਔਖੇ ਢੰਗਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਰਾਹ ਉੱਤੇ ਖੁਦ ਤੁਰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਅਨੁਭਵ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੁਆਰਾ ਜਾਂ ਹੋਰ ਦੂਜੇ ਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਗੱਡੀ ਜਾਂ ਸਾਈਕਲ ਚਲਾਉਣ ਵਾਂਗੂੰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਹਰ ਇਕ ਦਾ ਆਪਣਾ ਅਨੁਭਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

68. ਕਥਨੀ ਅਤੇ ਕਰਨੀ ਵਿਚ ਸਮਾਨਤਾ

ਬੱਚੇ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ, ਨਵੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ, ਸ਼ਿਸ਼ਟਾਚਾਰ (ਸਲੀਕਾ) ਵਿਵਹਾਰ ਆਦਿ ਸਿੱਖਣ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਵੱਲ ਵੇਖਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਸੇ ਲਈ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਪਾਲਨਾ ਕਰਨ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਢੰਗ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੀ ਕਥਨੀ ਤੇ ਕਰਨੀ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾ ਦਾ ਉਦਾਹਰਨ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਹੋ ਨਿਰਭਰਤਾ ਬਾਦ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਨਿਰਭਰਤਾ ਦੋਸਤਾਂ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ, ਆਪਣੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਆਦਿ ਉੱਤੇ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਹਨ ਜੋ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਾਡੇ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਨ ਲਈ ਸਾਡੇ ਵੱਲ ਵੇਖਦੇ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਜੋ ਕੁੱਝ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਇਸੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ—ਇਕ ਵਧੀਆ ਬੰਦਾ ਜੋ ਜੋ ਕਰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਦੂਜੇ ਲੋਕ ਵੀ ਉਸ ਦਾ ਅਨੁਸਰਣ ਕਰਨ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ ਵੀ ਉਦਾਹਰਨ ਸਥਾਪਤ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਬਾਕੀ ਲੋਕ ਤੇ ਸਮਾਜ ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਵਰਤਾਓ ਕਰਨ ਲੱਗਦੇ ਹਨ (3.21)।

ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਹੋਰ ਅੱਗੇ ਦੱਸਦੇ ਹਨ—ਮੈਨੂੰ ਨਾ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਲੋਕ ਵੱਲ ਕੋਈ ਕਰਤੱਵ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇੱਥੇ ਕੋਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਯੋਗ ਵਸਤੂ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਵੀ ਮੈਂ ਕਰਮ ਕਰਦਾ ਹਾਂ (3.22)। ਜੇ ਮੈਂ ਕਦੇ ਆਪਣੇ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਕਰਾਂ ਤਾਂ ਵੱਡੀ ਹਾਨੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਦੁਆਰਾ

ਬਣਾਏ ਰਸਤੇ ਉੱਤੇ ਹੀ ਚੱਲਦੇ ਹਨ (3.23)। ਜੇ ਮੈਂ ਕਰਮ ਨਾ ਕਰਾਂ ਤਾਂ ਇਹ ਸਾਰੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨਸ਼ਟ-ਭ੍ਰਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਣ ਅਤੇ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਬਣ ਜਾਵਾਂਗਾ ਤੇ ਇਸ ਸਾਰੀ ਪਰਜਾ ਦੇ ਵਿਨਾਸ਼ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਮੇਰੀ ਹੋਵੇਗੀ (3.24)।

ਸਪੱਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਰੂਪ ਹਨ ਜੋ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਵਿਸ਼ਵ ਰੂਪਮ ਵਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਰਚਨਾਤਮਕਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਿਰਜਣਾ, ਪਾਲਣਾ ਅਤੇ ਵਿਨਾਸ਼ ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਤੀਜਿਆਂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦਿਵਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣਗੇ, ਜੇ ਸਿਰਜਣ ਸ਼ਕਤੀ ਆਪਣਾ ਕਰਮ ਕਰਨਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦੇਵੇ।

ਜਦੋਂ ਇਕ ਕਿਸਾਨ ਕਣਕ ਬੀਜਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਉਸ ਦੇ ਉੱਗਣ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਰੁੱਕ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਬੀਜ ਬੇਕਾਰ ਚਲਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਜੇ ਕੁੰਬਲ ਫੁੱਟਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਉਹ ਫਸਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਭਰਮ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੈ। ਫਸਲ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਜੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬੀਜ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਕਈ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ/ਨਸਲਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ।

ਸਾਡਾ ਜੀਵਨ ਇਸ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਵਿੱਚ ਨਿਰਮਿਤ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਅਤੇ ਅਦ੍ਰਿਸ਼ ਸਵੈਚਾਲਿਤਾ (Automaticity) ਉੱਤੇ ਬਹੁਤ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅਣਖੱਕ ਕਾਰਜਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ।

76. ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਸਾਵਧਾਨ ਰਹੋ

ਅਰਜਨ ਪੁੱਛਦੇ ਹਨ ਕਿ 'ਕਿਵੇਂ ਮਨੁੱਖ ਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਪਾਪ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰਦੀ ਹੈ (3.36)।' ਇਹ ਇਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਆਮ ਜਿਹਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਸਮਝ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਰਜ ਗੁਣ ਤੋਂ ਕਾਮ ਅਤੇ ਕ੍ਰੋਧ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਵੱਡੀਆਂ ਬੁਰਾਈਆਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਅਤ੍ਰਿਪਤੀ ਤੇ ਮੰਦੀ ਲਾਲਸਾ ਨਾਲ ਭਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਕਿਉਂਕਿ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਵੈਰੀ ਹਨ ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਚ ਕੇ ਰਹੋ (3.37)।

ਕਰਮ ਨਾਲ ਲਗਾਵ ਹੋਣਾ ਰਜ ਗੁਣ ਦੀ ਮੁੱਢਲੀ ਪਛਾਣ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਇੱਛਾ ਦੇ ਕਾਰਣ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਕਾਰ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਗਤੀ, ਰਜ ਗੁਣਦਾਇਕ ਲੱਛਣ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਰੇਸ ਇਕ ਯੰਤਰ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੌਲੀ ਹੋਣਾ ਜਾਂ ਜੜਤਾ (ਖੜੋਤ) ਤਮ ਗੁਣ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਬ੍ਰੇਕ ਇਕ ਯੰਤਰ ਹੈ। ਚਾਲਕ ਸਤ ਗੁਣ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇਕ ਤੇਜ ਚਾਲ ਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸਵਾਰੀ ਲਈ ਰੇਸ ਤੇ ਬ੍ਰੇਕ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਰਾਹੀਂ ਕਾਰਜ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਪੀਡੋਮੀਟਰ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਦਾ ਇਕ ਯੰਤਰ ਹੈ। ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿਗੜ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਦੁਰਘਟਨਾ ਹੋਣੀ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੈ।

ਲਾਲਸਾ (ਕਾਮ) ਵੀ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਸੰਤੁਲਨ ਖੋਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਅਸੀਂ ਖੁਸ਼ੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ

ਇੰਨੀ ਉਰਜਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਲਈ ਕੋਈ ਸ਼ਕਤੀ ਜਾਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਲਈ ਉਰਜਾ ਖਰਚਦੇ ਸਮੇਂ ਅਸੀਂ ਇਸ ਦੇ ਫੈਸਲਿਆਂ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਨਜਾਣ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਸਾਡੇ ਉੱਤੇ ਹਾਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਕੋਈ ਨਿਯੰਤਰਣ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਕ੍ਰੋਧ ਅਤ੍ਰਿਪਤ ਇੱਛਾ ਦਾ ਸੁਭਾਵਿਕ ਪਰਿਣਾਮ ਹੈ ਜੋ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਮੌਜੂਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸਲੋਕ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਛਾਵਾਂ ਅਤ੍ਰਿਪਤ ਹਨ ਜਿੰਨਾ ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਵੱਧਦੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਮੀਰ ਆਦਮੀ ਵੱਧ ਧੰਨ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਵਾਲਾ ਪੂਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਕ ਹੀ ਢੰਗ ਹੈ ਕਿ ਨਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਸਾਵਧਾਨ ਰਹੋ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਕਾਮ ਜਾਂ ਭੈਅ ਤੋਂ ਜਕੜੇ ਹੋਏ ਹੋਈਏ ਤਾਂ ਜਾਗਰੂਕ ਰਹੀਏ ਅਤੇ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਕੜ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰੇਗੀ।

79. ਵਕਤ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ

ਸ੍ਰੀਮਦ ਭਗਵਤ ਗੀਤਾ ਦੇ ਪੱਧਰਾਂ ਦਾ ਇਕ ਸੁਨਿਸ਼ਚਤ ਮਿਸ਼ਰਣ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਗੀਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਇਸ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਜਾਗਰੂਕ ਹੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਕਦੇ-ਕਦੇ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਮਿੱਤਰ ਜਾਂ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਰਜਨ ਨਾਲ ਵਿਹਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਕਦੇ-ਕਦੇ ਉਹ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂ ਇਹ ਅਵਿਨਾਸ਼ੀ ਯੋਗ 'ਵਿਵਸਵਤ' ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਉੱਤਰ ਅਧਿਕਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰਾਜ ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ (4.1) ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਲੁਪਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ (4.2)।

'ਵਿਵਸਵਤ' ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਸੂਰਜ ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਾ ਇਕ ਰੂਪਕ ਹੈ। ਇਹ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦਾ ਆਰੰਭ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਤੋਂ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਪਦਾਰਥ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਬਾਦ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ। ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸੰਕੇਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਤੋਂ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਮੌਜੂਦ ਸਨ।

ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜਿਹੜੇ ਰਾਜ ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਵਕਤ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਬਿੰਦੂਆਂ ਉੱਤੇ ਕੁੱਝ ਪ੍ਰਬੁੱਧ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਗਿਆਨ ਲੁਪਤ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਕ ਅਨੁਭਵ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਕਰਮ ਕਾਂਡ ਜਾਂ ਗੀਤੀ ਰਿਵਾਜ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਗਿਆ। ਅਭਿਆਸ ਘੱਟ ਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਵੱਧ ਹੋ ਗਿਆ

ਤੇ ਇਸ ਨੇ ਧਰਮਾਂ ਅਤੇ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਲੈ ਲਿਆ।

ਅਰਜਨ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨੇ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਸਿਖਾਇਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਤਾਂ ਕੁੱਝ ਦੇਰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਹੋਇਆ ਹੈ (4.4)। ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੇਰੇ ਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਕਈ ਜਨਮ ਹੋਏ ਅਤੇ ਤੁਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ (4.5)। ਅਰਜਨ ਦਾ ਇਹ ਸਵਾਲ ਮਾਨਵੀ ਪੱਤਰ ਉੱਤੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੁਭਾਵਕ ਤੇ ਤਾਰਕਿਕ ਹੈ। ਇਸ ਸੱਤਰ ਉੱਤੇ ਅਸੀਂ ਜਨਮ ਤੇ ਮੌਤ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਜਨਮ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੀ ਸੀ ਅਤੇ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਦ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ, ਇਸ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਇੱਥੇ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦਾ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਹੈ ਜੋ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨੇ ਆਤਮਾ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਸਮਝਾਇਆ ਸੀ ਜੋ ਸਦੀਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਭੌਤਿਕ ਸਰੀਰਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਪੁਰਾਣੇ ਕੱਪੜਿਆਂ ਨੂੰ ਬਦਲ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਜੋ ਕੋਈ ਉਸ ਸਦੀਵੀ ਅਵਸਥਾ ਤੱਕ ਪੁੱਜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪਰੇ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਇਕ ਫੁੱਲ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਖਿੜਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਜਦੋਂ ਕਿ ਉਹ ਸ਼ਕਤੀ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਸੀ ਅਤੇ ਫੁੱਲ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵੀ ਰਹੇਗੀ।

87. ਸਦੀਵੀ ਤ੍ਰਿਪਤੀ

ਇੱਕ ਭੁੱਖੀ ਲੁੰਬੜੀ ਉੱਪਰ ਲਟਕਦੇ ਹੋਏ ਅੰਗੂਰਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਅਸਫਲ ਰਹੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਸੋਚ ਲਿਆ ਕਿ ਅੰਗੂਰ ਖੱਟੇ ਹਨ। ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਨਿਰਾਸ਼ਾ, ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਨਿਪਟਣ ਦੇ ਮੁੱਦੇ ਉੱਤੇ ਕਈ ਕੋਣ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਸਮਕਾਲੀਨ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ ਮਨੁੱਖੀ ਦਿਮਾਗ ਦੇ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਦੋ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਸੰਸਲੇਸ਼ਣ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਕਠਿਨ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਲੁੰਬੜੀ ਨੇ ਠੀਕ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਇਹ ਅੰਗੂਰ ਖੱਟੇ ਹਨ ਤੇ ਅੱਗੇ ਚਲੀ ਗਈ।

ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸੁੱਖ ਦੇ ਸੰਸਲੇਸ਼ਣ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਵਿਅਕਤੀ ਸਾਰੇ ਕਰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫਲ ਦੇ ਆਸ ਦੀ ਇੱਛਾ ਤਿਆਗ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਆਸਰੇ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਦਾ ਲਈ ਤ੍ਰਿਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਕਰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਵਰਤਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਕੁੱਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ (4.20)। ਆਪਣੇ ਆਪ ਦੀ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਗੀਤਾ ਦੇ ਮੂਲ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈ ਮੌਕਿਆਂ 'ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਅਰਜਨ ਨੂੰ ਆਤਮਵਾਨ ਬਣਨ ਜਾਂ ਆਤਮਤ੍ਰਿਪਤ ਹੋਣ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੀ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਤ੍ਰਿਪਤ ਕਰਨਾ ਹੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਆਤਮਾਵਾਨ

ਵਿਅਕਤੀ ਹਰ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਸੰਤੋਖ ਦੀ ਸੁਗੰਧ ਫੈਲਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨੇ ਕਰਮ ਅਤੇ ਅਕਰਮ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਸੀ ਜਿੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਕਈ ਵਾਰ ਬੁੱਧੀਵਾਨ ਵਿਅਕਤੀ ਵੀ ਅਜਿਹੇ ਜਟਿਲ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਵਿੱਚ ਭੁਲੇਖਾ ਖਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਵਰਤਮਾਨ ਸਲੋਕ ਵਿੱਚ ਉਹ ਕਰਮ ਵਿੱਚ ਅਕਰਮ ਦੀ ਝਲਕ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਕ ਸਦੀਵੀ ਤ੍ਰਿਪਤ ਬੰਦਾ ਕੁੱਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਉਹ ਕਰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸਾਡੀ ਮੌਲਿਕ ਇੱਛਾ ਇਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਜੋ ਕੁੱਝ ਵੀ ਅੱਜ ਹਾਂ, ਉਸ ਤੋਂ ਕੁੱਝ ਵੱਖਰਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਦਿਲਚਸਪ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਕੁੱਝ ਬਣਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਮਨੁੱਖ ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਬਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੁੱਖ ਅਤੇ ਸੰਪਤੀ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕਰਨ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਹ ਸਿਲਸਿਲਾ ਕਦੇ ਵੀ ਖਤਮ ਨਾ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਲਗਾਤਾਰ ਬਦਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਜਦੋਂ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੁੱਖ ਤੇ ਸੰਪਤੀ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕਰਨਾ ਮ੍ਰਿਗ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ। ਅਜਿਹਾ ਪਿੱਛਾ ਕਰਨਾ ਸਾਨੂੰ ਥਕਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬੀਮਾਰ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਕਰਮ ਫਲ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨੂੰ ਛੱਡਕੇ ਤ੍ਰਿਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਇਕ ਅਜਿਹੇ ਬੱਚੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ, ਜੋ ਸਿਰਫ ਖੁਸ਼ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ ਦੇ ਹੱਸਦਾ ਹੈ।

91 . ਅਪਣੇ ਆਪ ਦਾ ਅਧਿਐਨ

ਮਨ ਵਿੱਚ ਅੱਗ ਹੋਣ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ, ਇਕ ਭੌਤਿਕੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਅਪਣੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ, ਰੁੱਚੀਆਂ ਅਤੇ ਅਪਣੇ ਕਰਤੱਵਾਂ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਨ ਲਈ ਮਨ ਵਿੱਚ ਉਰਜਾ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਣਾ। ਜਦੋਂ ਅਜਿਹੀ ਉਰਜਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਯੋਗ ਅਗਨੀ ਜਾਂ ਯੋਗੀ ਚਿੰਗਾੜੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਦੂਜੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਯੋਗੀ ਜਨ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸੰਪੂਰਣ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ, ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਆਤਮ ਸੰਜਮ ਯੋਗਰੂਪ ਅਗਨੀ ਵਿੱਚ ਹਵਨ ਕਰਦੇ ਹਨ (4.27)।

ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਸੁੰਦਰ ਫੁੱਲ ਅਤੇ ਸਵਾਦੀ ਭੋਜਨ ਆਦਿ ਵਰਗੀਆਂ ਇੰਦਰਿਆ ਵੀ ਵਸਤਾਂ ਭੇਟ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਸਲੋਕ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਪਰੇ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਯੱਗ ਸਵਾਦ, ਸੁੰਦਰ ਜਾਂ ਸੁਗੰਧਤ ਵਰਗੀਆਂ ਇੰਦਰਿਆਵੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਨਾ ਕਿ ਸਿਰਫ ਇੰਦਰਿਆਵੀ ਵਸਤੂਆਂ ਨੂੰ। ਇੰਦਰੀਆਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਆਸਕਤੀ ਦੁਆਰਾ ਸਾਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮ ਜਗਤ ਨਾਲ ਜੋੜਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਤੇ ਜਦੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੀ ਬਲੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਵੰਡ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਸਿਰਫ ਉਸ ਇਕ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਮੇਲ ਹੀ ਬਾਕੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਅੱਗੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਵਿਭਿੰਨ

ਪਦਾਰਥਾਂ ਨਾਲ ਯੱਗ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਤਪੱਸਿਆ ਰੂਪ ਯੱਗ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਯੋਗਰੂਪ ਯੱਗ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਠਿਨ ਵਰਤਾਂ ਸਹਿਤ ਗਿਆਨ ਯੋਗ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ (4.28)।

ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨੇ ਯੱਗਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਵੈ ਅਧਿਐਨ ਦਾ ਉਲੇਖ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ, ਡਾਕਟਰੀ, ਅਤੇ ਸਮਕਾਲੀਨ ਖੁਦ ਸਹਾਇਤਾ ਰਚਨਾ ਵਰਗੇ ਕਈ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਸਾਡੇ ਉੱਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀਅਤਾ, ਜਾਤੀ ਜਾਂ ਧਰਮ ਵਰਗੇ ਜਨਮ ਸਮੇਂ ਹੀ ਅਰਜਿਤ ਕਾਰਕਾਂ ਉੱਤੇ ਵਰਗੀਕਰਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਅਪਣਾ ਬਾਕੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਵਾਂ ਦਾ ਬਚਾਅ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਹੀ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਉੱਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦਮਨ ਜਾਂ ਹਿੰਸਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਰਗੀਕਰਨ, ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਜਾਂ ਬੁੱਧੂ, ਮਿਹਨਤੀ ਜਾਂ ਆਲਸੀ ਵਰਗੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਈ ਕਾਰਕਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਅਸੀਂ ਅਪਣੇ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਾਂ, ਅਤੇ ਇਸੇ ਦੇ ਬਚਾਅ ਲਈ ਅਪਣੀ ਉਰਜਾ ਖਰਚ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਅਪਣੇ ਸਵੈ ਅਧਿਐਨ ਯੱਗ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੰਡਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਲੀਦਾਨ ਕਰਨਾ ਹੈ।

95. ਪਾਪਾਂ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰ ਲਈ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਕਿਸ਼ਤੀ

ਕੁਰੂਕਸ਼ੇਤਰ ਯੁੱਧ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਅਰਜਨ ਦੀ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਉਸ ਦੀ ਇਸ ਭਾਵਨਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ, ਕਿ ਉਹ ਪਾਪ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਅਪਣੇ ਉਸਤਾਦਾਂ, ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਤੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ ਪਾਪ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੈ (1.36), ਅਤੇ ਉਹ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਪਾਪ ਪੂਰਨ ਕਾਰਜ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ (1.38)। ਇਸ ਤੱਥ ਤੋਂ ਉਹ ਹੋਰ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਭਾਈ ਰਾਜ ਦੇ ਲਾਲਚ ਵਿੱਚ ਅਪਣੇ ਹੀ ਭਾਈਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ (1.45)। ਅਰਜਨ ਦੇ ਇਸ ਭਰਮ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਵਾਰ ਵਾਰ ਅਰਜਨ ਨਾਲ ਪਾਪ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਪਾਪੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਾਪੀ ਹੋ, ਤਾਂ ਵੀ ਤੁਸੀਂ ਗਿਆਨ ਦੀ ਕਿਸ਼ਤੀ ਰਾਹੀਂ ਪਾਪ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਰ ਕਰ ਲਵੋਗੇ (4.36)। ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜਲਦੀ ਹੋਈ ਅੱਗ ਦੀ ਲਾਟ ਜਲਣ ਵਾਲੀ ਲੱਕੜੀ ਨੂੰ ਸਵਾਹ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਿਆਨ ਦੀ ਅੱਗ ਸਾਰੇ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਭਸਮ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ (4.37)।

ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਲਈ ਪਾਪ ਅੰਧਕਾਰ ਦੇ ਸਮਾਨ ਹੈ, ਜੋ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਾਲ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਨੇਰਾ ਬਹੁਤ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਜਾਂ ਸੰਘਣਾ ਹਨੇਰਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਰੋਸ਼ਨੀ ਜਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਉਸ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਗੱਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਧਾਰਮਕ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਉਲਟ ਹੈ, ਜੋ

ਕਰਮਾਂ, ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਾਪਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਚਿੰਨ੍ਹਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਪਾਪ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਦੀ ਧਰੁਵੀਤਾ ਦਾ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਧਰਮ ਪਾਪਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾ ਕੇ ਸੁੱਖ ਦੀ ਧਰੁਵੀਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਭਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਰੀਤੀ ਰਿਵਾਜਾਂ ਅਤੇ ਅਨੁਸ਼ਠਾਨਾਂ ਆਦਿ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਪਾਪ ਸਧਾਰਨ ਹਨ ਜਾਂ ਡੂੰਘੇ, ਉਸ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਅਨੁਸ਼ਠਾਨ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਅਤੇ ਕਿਸਮ ਵੱਖਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਉਹ ਪਾਪ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਵੱਧ ਪਸ਼ਚਾਤਾਪ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਲਈ ਪਾਪ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ਤੇ ਡੂੰਘਾਈ ਕੋਈ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੀ। ਸਿਰਫ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਭਗਵਾਨ ਨੂੰ ਵੀ ਅਪਣੇ ਅੰਦਰ ਦੇਖ ਸਕਾਂਗੇ (4.35)।

ਧਰਮ ਸਾਡੇ ਪਾਪ ਕਰਨ ਦੇ ਅਪਰਾਧ ਗਿਆਨ ਉੱਤੇ ਫਲਦੇ ਫੁੱਲਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ, ਅਹਿਸਾਨਮੰਦੀ ਅਤੇ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਰਾਹੀਂ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪਾਪ ਤੇ ਪੁੰਨ ਇਕੱਤਵ ਦੇ ਵੱਖਰੇ ਹਿੱਸੇ ਹਨ।

98 . ਕਰੀਏ ਜਾ ਨਾ ਕਰੀਏ

ਅਰਜਨ ਪੁੱਛਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਤੁਸੀਂ ਕਰਮ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਦੇਣ ਦੀ (ਕਰਮ-ਸੰਨਿਆਸ) ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰਦੇ ਹੋ, ਫਿਰ ਵੀ ਤੁਸੀਂ ਕਰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਸਲਾਹ ਵੀ ਦਿੰਦੇ ਹੋ, ਮੈਨੂੰ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੱਸੋ ਕਿ ਬਿਹਤਰ ਮਾਰਗ ਕਿਹੜਾ ਹੈ (5.1)? ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਇਕ ਵਾਰ ਅਰਜਨ ਸਾਂਖਯ ਤੇ ਕਰਮ (3.1) ਦੇ ਮਾਰਗਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਨਿਸਚਿੰਤਤਾ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਨ (3.2)।

ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਭਾਵੇਂ ਕਰਮ ਦੇ ਤਿਆਗ ਦੀ ਸਲਾਹ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਬਜਾਏ ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਰਮ ਦੇ ਤਿਆਗ ਨਾਲ ਸਿੱਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ (3.4)। ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (3.5)। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਕਰਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਸ ਮਾਨਵੀ ਸਰੀਰ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਵੀ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ (3.8)। ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਉੱਤਰ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਰਮ - ਤਿਆਗ, ਸੰਖਯੋਗ ਦਾ ਹੀ ਇਕ ਭਾਗ ਹੈ।

ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਰਮ ਦੇ ਦੋ ਪਹਿਲੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਹੈ ਕਰਤਾ ਤੇ ਦੂਜਾ ਹੈ ਕਰਮ ਫਲ। ਇਹ ਜਾਣ ਕੇ ਕਰਤਾਪਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਛੱਡਣਾ ਕਿ ਗੁਣ ਹੀ ਅਸਲ ਕਰਤਾ ਹੈ; ਇਥੇ ਵਰਣਨਯੋਗ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਰਜਨ ਇਸ ਨੂੰ ਕਰਮ ਸੰਨਿਆਸ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲੈ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਹ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਕਰਮਫਲ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰੇ ਬਿਨਾ ਕਰਮ ਕਰਨ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲੈ ਰਹੇ ਹਨ। ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ, ਅਰਜਨ ਪੁੱਛ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਕਰਤਾਪਣ ਨੂੰ ਛੱਡਣਾ ਹੈ

ਜਾਂ ਕਰਮਫਲ ਨੂੰ। ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਉੱਤਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਤੇ ਕਰਮ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ, ਦੋਵਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਰਮਯੋਗ ਕਰਮ ਤਿਆਗ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਹੈ (5.2)। ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਉੱਤਰ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਅਰਜਨ ਲਈ ਹੈ, ਜੋ ਕਰਮਫਲ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਚਿੰਤਤ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਕੁਰੂਕਸ਼ੇਤਰ ਦੇ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਉਸਦੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ, ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰਾਂ ਅਤੇ ਦੋਸਤਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਬਹੁਤਿਆਂ ਤੇ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜੇ ਅਰਜਨ ਵਾਂਗੂੰ ਮਨ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਹਨ।

ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਿਆਣੇ ਲੋਕ ਨਹੀਂ ਕੇਵਲ ਬੱਚੇ ਹੀ ਸੰਖ ਅਤੇ ਕਰਮਯੋਗ ਨੂੰ ਵੱਖਰਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਜੋ ਵਿਅਕਤੀ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਵਿੱਚ ਸਥਿਰ ਹੈ, ਉਹ ਦੋਵਾਂ ਦਾ ਫਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ (5.4)। ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਦੋ ਵੱਖ ਵੱਖ ਰਾਹ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਮੰਜ਼ਿਲ ਦੋਵਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਹੀ ਹੈ।

102. ਨਤੀਜਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਭਾਵ ਨਾਲ ਸਵੀਕਾਰਨਾ

ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਯੋਗੀ ਸੰਗਮ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਕੇਵਲ ਇੰਦਰੀਆਂ—ਸਰੀਰ, ਮਨ ਅਤੇ ਬੁੱਧੀ ਦੁਆਰਾ ਆਤਮ ਸ਼ੁੱਧੀ ਲਈ ਕਰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ (5.11)। ਇਹ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਵਰਤਮਾਨ ਛਿਣਾਂ ਵਿੱਚ ਆਸਕਤੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਪਿਛਲੇ ਕਰਮ ਬੰਧਨ ਉੱਤੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਕਰਮ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਢੰਗ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਵਾਰ ਅਨਾਸਕਤ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਪਦਾਰਥਕ ਜਾਂ ਪ੍ਰਗਟ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਯੋਗ ਕੁੱਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬੱਚਦਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਭ ਕਾਰਜਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਂਤਰਿਕ ਆਤਮਾ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਅੱਗੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਕ ਯੁਕਤਾ (ਸੰਤੁਲਿਤ) ਕਰਮ ਦੇ ਫਲ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਆਤਮਿਕ ਸ਼ਾਂਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਇਕ ਆਯੁਕਤਾ (ਅਸੰਤੁਲਿਤ) ਇੱਛਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਅਤੇ ਫਲ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਜਾਂ ਬੱਝਾ ਹੋਇਆ ਹੈ (5.12)। ਗੀਤਾ ਦੇ ਮੂਲ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਰਮ ਉੱਤੇ ਸਾਡਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ (2.47), ਪਰ ਕਰਮਫਲ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣ ਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਰਿਣਾਮ ਲਈ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਇੱਛਾ ਨਾ ਹੋਣਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪਰਿਣਾਮ ਨੂੰ ਬੜੀ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਅਦਭੁਤ ਜਾਂ ਡਰਾਉਣਾ ਹੋਵੇ। ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਅਯੁਕਤ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿੱਚ ਬੁੱਧੀ ਤੇ ਭਾਵ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਕਮੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਉਸ ਨੂੰ

ਨਾ ਹੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਮਿਲੇਗੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਆਨੰਦ (2.66)।

ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਅੱਗੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ—ਆਪਣਾ ਅੰਤਹਕਰਣ (ਮਨ) ਜਿਸ ਦੇ ਵੱਸ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਅਜਿਹੇ ਸੰਖ ਯੋਗੀ ਦਾ ਆਚਰਣ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਪੁਰਸ਼ ਕੁੱਝ ਵੀ ਨਾ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਨਾ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਇਸ ਨੌਂ-ਦੁਆਰਾਂ ਵਾਲੇ ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਭ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਮਨ ਤੋਂ ਤਿਆਗ ਕੇ, ਆਨੰਦਪੂਰਵਕ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ (5.13)।

ਇਸ ਦੀ ਕੁੰਜੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮਾਨਸਿਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਭ ਕਾਰਜਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਨਾ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਕਾਰਜ ਲਈ ਕਾਰਨ ਬਣਦਾ ਹੋਵੇ। ਕਰਮ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਭਾਵੇਂ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋਈਏ ਜਾਂ ਨਾ, ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਕ ਭਾਗ ਹੀ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਖਾਣਾ ਖਾਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਉਸ ਨੂੰ ਪਚਾਉਣ ਲਈ ਸੈਂਕੜੇ ਪ੍ਰਕਿਆਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਸਾਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਪਾਚਨ ਕਿਰਿਆ ਵਰਗੇ ਚਮਤਕਾਰ ਵਾਪਰਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਮਨ ਦੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਉਸ ਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਭਾਗ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ।

109. ਜੋ ਕਰਮਫਲ ਤਿਆਗ ਦੇਵੇ ਉਹੀ ਸੰਨਿਆਸੀ ਹੈ

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਉਤਰਾਅ-ਚੜ੍ਹਾਅ ਆਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਨਿਪਟਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਬੰਦਾ ਕਿਸੇ ਔਖੇ ਦੌਰ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣ ਵੱਲ ਖਿੱਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਨੂੰ ਸਭ ਨੂੰ ਇਹ ਵਹਿਮ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਕਰਮ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਸੁੱਖ ਜਾਂ ਦੁੱਖ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਰਜਨ ਵੀ ਇਸੇ ਵਹਿਮ ਵਿਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਯੁੱਧ ਲੜਨ ਦਾ ਕਰਮ ਛੱਡਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ “ਜੋ ਪੁਰਸ਼ ਕਰਮ ਫਲ ਦੀ ਆਸ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਕਰਨਯੋਗ ਕਾਰਜ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸੰਨਿਆਸੀ ਅਤੇ ਯੋਗੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਯੋਗੀ ਨਹੀਂ ਹੈ” (6.1)।

ਕਰਨਯੋਗ ਕਰਮ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਜਿੰਨਾ ਵੀ ਜਿਆਦਾ ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਜਿਆਦਾ ਉਲਝਣਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ ਤੇ ਅਨੁਭਵ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹੈ। ਤੈਰਨਾ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਗੋਤੇ ਲਾਉਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨਯੋਗ ਕਰਮ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਖੁਸ਼ ਰਹਿਣਾ ਸਾਡੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਮਾਪਣ ਦਾ

ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਮਾਨਦੰਡ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਤਰਨਾ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਤੈਰਨਾ।

ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਇਕ ਬੀਜਕੋਟ ਤੋਂ ਇਹ ਆਸ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਭਰੂਣ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰੇ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਵੀ ਆਸ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਠੀਕ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਭਰੂਣ ਨੂੰ ਅੰਕੁਰਿਤ ਹੋਣ ਲਈ ਰਾਹ ਵੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੇ।

ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਸਾਨੂੰ ਸੁਭਾਵਕ ਕਿਰਿਆ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਬੀਜਕੋਟ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਇਹ ਭਰਮਾਂ/ਉਲਝਣ ਵਿੱਚ ਪਾਉਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਭਰੂਣ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਛੱਡ ਦੇਣਾ। ਬੀਜਕੋਟ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਾਂਗੂੰ ਹੀ, ਸਰਬ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਵਰਤਮਾਨ ਦੇ ਛਿਣਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕਰਮ ਨੂੰ ਅਤੀਤ ਦੇ ਬੋਝ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਦੀਆਂ ਆਸ਼ਾਵਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਉਸ ਨੂੰ ਕਰਨਾ ਹੀ ਕਰਨਯੋਗ ਕਰਮ ਹੈ।

ਦੂਜਾ, ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੰਨਿਆਸੀ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਕਰਮਫਲ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਕਰਮ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ। ਇਹ ਆਤਮ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਉਸ ਕਥਨ ਨੂੰ ਨਕਾਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ‘ਕਰਮ ਨਾ ਕਰਨ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ- ਨਾ ਦੁੱਖ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਪਾਪ’। ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦਾ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਨ ਸਾਡੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪਲਾਇਨਵਾਦ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲਏ ਬਿਨਾ ਸੰਨਿਆਸੀ ਬਣਨਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਭਾਵੇਂ ਜਿਹੇ ਜਿਹੀਆਂ ਮਰਜ਼ੀ ਹੋਣ, ਜਿਸ ਛਿਣ ਕੋਈ ਕਰਮਫਲ ਦੀ ਆਸ ਛੱਡ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਛਿਣ ਉਹ ਸੰਨਿਆਸੀ ਦਾ ਆਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

116. ਅਧਿਆਤਮ ਦਾ ਸਹਿਜ ਮਾਰਗ

ਅਧਿਆਤਮਕ ਪੱਖ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਆਮ ਧਾਰਨਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਨਿਭਾਉਣਾ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਭਰੋਸਾ ਦਿਵਾਇਆ ਸੀ ਕਿ ਛੋਟੇ ਯਤਨ ਕਰਮਯੋਗ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਲਾਭਕਾਰੀ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦੇ ਹਨ (2.40)। ਉਹ ਇਸੇ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸੌਖਾ ਕਰਕੇ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, “ਦੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਯੋਗ ਤਾਂ ਠੀਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਆਹਾਰ-ਵਿਹਾਰ, ਕਰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਠੀਕ ਰੁੱਚੀ ਰੱਖਣਾ ਅਤੇ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸੌਣ ਤੇ ਜਾਗਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਹੀ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ” (6.17)। ਯੋਗ ਤੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਮਾਰਗ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਆਸਾਨ ਹੈ ਜਿੰਨਾ ਭੁੱਖ ਲੱਗਣ ਉੱਤੇ ਭੋਜਨ ਕਰਨਾ, ਸਮੇਂ ਉੱਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ, ਸਮੇਂ ਉੱਤੇ ਸੌਣਾ ਅਤੇ ਥੱਕ ਜਾਣ ਉੱਤੇ ਆਰਾਮ ਕਰਨਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਤਾਂ ਬਾਕੀ ਸਿਰਫ ਗੱਲਾਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਜਾ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਦੱਸਦੇ ਹਾਂ।

ਇਕ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਇਕ ਬੁਢੇ ਬੰਦੇ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਨੀਂਦ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਭੋਜਨ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਸਾਡੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦਿਨ ਦੀ ਸਰੀਰਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਵੱਖਰੀਆਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ‘ਠੀਕ ਜਾਂ ਯਥਾਯੋਗ’ ਦਾ ਅਰਥ ਵਰਤਮਾਨ ਛਿਣਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਗਰੂਕ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾਂ ਕਰਨਯੋਗ ਕਰਮ (6.1) ਜਾਂ ਨਿਅਤ ਕਰਮ (3.8) ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਸਾਡਾ ਦਿਮਾਗ ਆਪਣੀ ਕਲਪਨਾ ਰਾਹੀਂ ਸਧਾਰਣ ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ

ਵਧਾ-ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਇਸਦੇ ਦੁਆਲੇ ਪੇਚੀਦਾ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਜਾਲ ਬੁਣਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਹਾਣੀਆਂ ਜੋ ਅਸੀਂ ਖੁਦ ਨੂੰ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ਇਹ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਾਇਕ ਜਾਂ ਖਲਨਾਇਕ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁੱਖਮਈ ਜਾਂ ਦਯਾਭਾਵ ਵਾਲੀਆਂ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸਾਡੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕਹਾਣੀਆਂ ਬੁਣਨ ਵਾਲੇ ਮਨ ਨੂੰ ਵੱਸ ਵਿੱਚ ਕਰਨ ਉੱਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਇੱਛਾ-ਰਹਿਤ ਹੋ ਕੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਏਕਤਾ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ (6.18)।

ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਅੱਗੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ “ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਵਾ ਰਹਿਤ ਸਥਾਨ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਦੀਵਾ ਚਲਾਏਮਾਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਅਜਿਹੀ ਉਪਮਾ ਹੀ ਉਹ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਯੋਗੀ ਦੇ ਜਿੱਤੇ ਹੋਏ ਮਨ ਨੂੰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ” (6.19)। ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਕੱਛੂ (2.58) ਅਤੇ ਨਦੀਆਂ ਅਤੇ ਸਮੁੰਦਰ (2.70) ਦਾ ਉਦਾਹਰਨ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਨਦੀਆਂ ਇਕ ਵਾਰ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਖੋ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇੰਨੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸਮੁੰਦਰ ਸ਼ਾਂਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਅਪਣੀ ਹੋਂਦ ਖੋ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਦੋਂ ਯੋਗੀ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰ ਰੂਪੀ ਮਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

122. 'ਇਹ ਉਹ ਹੀ ਹੈ', ਦਾ ਮੰਤਰ

ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਉਹ ਜਿਹੜਾ ਮੈਨੂੰ ਹਰ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਸਭਨਾ ਵਿੱਚ ਵੇਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਭਨਾ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਵੇਖਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਲਈ ਮੈਂ ਕਦੇ ਵੀ ਗੁਆਚਦਾ ਨਹੀਂ, ਅਤੇ ਉਹ ਮੇਰੇ ਲਈ ਕਦੇ ਗੁਆਚਦਾ ਨਹੀਂ (6.30)। ਇਹ ਸਲੋਕ ਭਗਤੀ ਯੋਗ ਦੀ ਨੀਂਹ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਸਾਧਕ ਹਰ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਹਰ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦੇ ਹਨ।

'ਇਹ ਉਹ ਹੀ ਹੈ' ਦਾ ਮੰਤਰ ਚਮਤਕਾਰ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੇ ਅਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਗਹਿਰਾਈ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰੀਏ, ਜਿੱਥੇ 'ਇਹ' ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਜਾਂ ਵਸਤੂ ਜਾਂ ਸਥਿਤੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਵਾਰ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ 'ਇਹ' ਨੂੰ ਜਾਣ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਸਭਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਵੇਖ ਸਕਾਂਗੇ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਕੋਈ ਮਿੱਤਰ ਹੈ ਜਾਂ ਦੁਸ਼ਮਣ; ਮੱਦਦ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਦੁੱਖ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਹੈ ਜਾਂ ਅਲੋਚਨਾ, ਕੋਈ ਵਸਤੂ ਸੋਨੇ ਵਾਂਗ ਮੁੱਲਵਾਨ ਹੈ ਜਾਂ ਪੱਥਰ ਵਾਂਗੂੰ ਮੁੱਲਹੀਣ; ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਛਿਣ ਹਨ ਜਾਂ ਦਰਦ ਦੇ; ਜਿੱਤ ਹੈ ਜਾਂ ਹਾਰ; ਅਤੇ ਇਹ ਸੂਚੀ ਖਤਮ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਜਿਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਲੋਕ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਤੀ ਸਮਰਪਿਤ ਹਨ, ਉਸੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਮੈਂ ਖੁਦ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹਾਂ (4.11), ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਲਈ ਕੋਈ ਵੀ ਘੱਟ ਪਿਆਰਾ ਨਹੀਂ, ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਮੇਰੇ ਲਈ ਵੱਧ ਪਿਆਰਾ ਹੈ (9.29)। ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਮੱਦਦ ਕਰਨਗੀਆਂ ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਇਕ ਦਿਲਚਸਪ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ, "ਉਹ ਮੇਰੇ ਲਈ ਛੁਪਿਆ ਹੋਇਆ

ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਮੈਨੂੰ ਹਰ ਥਾਂ ਵੇਖਦਾ ਹੈ।” ਇਸ ਦਾ ਸਾਰਤੱਤਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਵੰਡਾਈ ਕਰਨ ਦਾ ਨਾਮ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਸਾਡੀ ਦੂਰੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਉਹ ਅੱਗੇ ਭਰੋਸਾ ਦਿਵਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ “ਜੋ ਪੁਰਸ਼ ਇੱਕ ਭਾਵ ਵਿੱਚ ਸਥਿਰ ਹੋ ਕੇ ਸੰਪੂਰਣ ਵਸਤਾਂ ਵਿੱਚ ਆਤਮ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮੈਨੂੰ ਸਥਿਤ ਸਮਝ ਕੇ ਮੇਰਾ ਭਜਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਯੋਗੀ ਪੁਰਸ਼ ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ” (6.31)। ਇਹ ਸਲੋਕ ਇਸ ਬਾਰੇ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕੀ ਹਾਂ, ਅਤੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਜਾਂ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਕੀ ਹੈ।

ਪਦਾਰਥਕ ਸੰਸਾਰ ਸੁੱਖਾਂ ਤੇ ਦੁੱਖਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਅਸੀਂ ਅਮੀਰ ਹੋਈਏ ਜਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ, ਅਸੀਂ ਕ੍ਰੋਧ, ਤਣਾਅ ਅਤੇ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਵਰਗੇ ਦੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਬਚ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਇਸ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਨੂੰ ਖੁਦ ਨੂੰ ਏਕਤਾ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਧਰੁੱਵਾਂ ਅਤੇ ਵੰਡ-ਵੰਡਾਈ ਤੋਂ ਪਰੇ ਲੈ ਕੇ ਜਾਵੇਗੀ।

146. ਫੋਟੋਨ (ਪ੍ਰਕਾਸ਼) ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਕਰਨਾ

ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਸਵੇਰ ਨੂੰ ਸਾਡਾ ਨਵਾਂ ਜਨਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਸਮੇਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਇਕ ਪੁਨਰ-ਜਨਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬ੍ਰਹਮਾ (ਨਿਰਮਾਤਾ) ਦਾ ਵੀ ਇਕ ਦਿਨ ਤੇ ਰਾਤ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਇਕ ਵੱਖਰਾ ਸਮਾਂ ਪੈਮਾਨਾ ਹੈ (8.17)। ਸਵੇਰੇ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਉਸ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਾਰੀ ਸਿਰਜਣਾ (ਕੁਦਰਤ) ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਈ ਰਾਤ ਦੀ ਧੂੜ ਵਿੱਚ ਵਿਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ (8.18)। ਇਹ ਇਕ ਸਥਿਰ ਚੱਕਰਵਾਤੀ ਹੈ (8.19)। ਸਮੇਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਹਰ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਅਦ੍ਰਿਸ਼ (ਅਪ੍ਰਗਟ) ਤੋਂ ਵੀ ਪਰੇ ਇਕ ਹੋਰ ਵਿਲੱਖਣ, ਅਪ੍ਰਗਟ, ਸਦੀਵੀ ਤੇ ਪਰਮਸੰਪੂਰਨ ਭਾਵ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਸਮੇਂ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਲੀਨ ਹੋਣ ਤੋਂ ਵੀ ਉੱਪਰ ਹੈ, ਭਾਵ ਵਿਲੀਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ (8.20)। ਇਸ ਸਲੋਕ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਇਕ 'ਬੀਜ' ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਉਦਾਹਰਨ ਹੈ। ਬੀਜ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇਕ ਅਪ੍ਰਗਟ ਬਿਰਖ ਛੁਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਬੀਜ-ਬਿਰਖ-ਬੀਜ ਦਾ ਚੱਕਰ ਚਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵੇਂ ਤੋਂ ਵੀ ਪਰੇ ਇਕ ਰਚਨਾਤਮਕ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਚੱਕਰ ਨੂੰ ਸੰਭਵ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਇਸ ਰਚਨਾਤਮਕ ਸ਼ਕਤੀ ਵੱਲ ਹੀ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਜੋ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ।

ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪਰੇ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਦਿਮਾਗ ਦੇ ਲਈ ਇਕ ਮੁਸ਼ਕਲ ਕੰਮ ਹੈ। ਵਿਗਿਆਨਕ ਰੂਪ ਤੋਂ ਸਾਪੇਖਤਾ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ

(Theory of Relativity) ਇਸ ਜਟਿਲ ਮੁੱਦੇ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਸਾਡੀ ਮੱਦਦ ਕਰਨ ਦੇ ਕਰੀਬ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਪੂਰਵ-ਸਿੱਧ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਅਸੀਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਗਤੀ ਨਾਲ ਚੱਲਣ ਵਾਲੇ ਫੋਟੋਨ ਉੱਤੇ ਸਵਾਰੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਸਮਾਂ ਰੁਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਫੋਟੋਨ ਜਿਸ ਨੇ ਅਪਣਾ ਸਫਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਹੈ (ਇਸ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਸਾਡੀ ਘੜੀ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਦਸ ਲੱਖ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ), ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਲਈ ਸਮਾਂ ਰੁਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਫੋਟੋਨ ਦੇ ਸੱਚ ਲਈ ਸਮੇਂ ਦਾ ਕੋਈ ਸਥਾਨ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ, ਉਸ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਜਿਸ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਸਾਰੇ ਜੀਵ ਨਿਵਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿਸ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੁਆਰਾ ਇਹ ਸਾਰਾ ਜਗਤ ਚਲ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਹ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਅਡੋਲ ਸ਼ਰਧਾ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ (8.22), ਅਤੇ ਇਹ ਇਕ ਆਖਰੀ ਨਿਸ਼ਾਨਾ (ਲਕਸ਼) ਹੈ, ਜੋ ਮੇਰਾ ਸਰਵਉੱਚ ਨਿਵਾਸ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਪੁੱਜ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਕੋਈ ਵਾਪਸੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ (8.21)। ਵਾਪਸ ਨਾ ਆਉਣਾ ਭਾਵ ਮੁਕਤੀ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਵਿਅਕਤੀ ਸਮੇਂ ਦੇ ਚੱਕਰ (ਜਨਮ-ਪੁਨਰ ਜਨਮ) ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ। ਇਹ ਸਰਵਉੱਚ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਸਮਰਪਣ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਸਾਡੇ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ਰਤ ਪਿਆਰ ਹੈ।

148. ਉਰਜਾ ਦੀ ਸੁਝਵਾਨ ਵਰਤੋਂ

ਇਕ ਵਾਰ ਦੋ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ। ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਵਰਦਾਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹਿਆ। ਪਹਿਲੇ ਨੇ ਦੂਜੇ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨਾ ਚਾਹਿਆ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਦੂਜੇ ਨੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਅਸੀਰਵਾਦ ਦੇਣ ਕਿਉਂਕਿ ਪ੍ਰਭੂ ਉਸ ਕੋਲ ਪਹਿਲਾਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ ਸੀ। ਤਾਂ ਪਹਿਲੇ ਨੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਦੇਣਾ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਤੋਂ ਦੁਗਣਾ ਦੇ ਦਿਓ। ਦੂਜਾ ਜੋ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਵਿੱਚ ਅੰਨ੍ਹਾ ਹੋਇਆ ਪਿਆ ਸੀ, ਨੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਇਕ ਅੱਖ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਕਿ ਪਹਿਲੇ ਦੀਆਂ ਦੋਵੇਂ ਅੱਖਾਂ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਣ, ਇਕ ਪੈਰ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਕਿ ਪਹਿਲੇ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਪੈਰ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਣ। ਹਾਰ-ਹਾਰ ਦੀ ਇਹ ਖੇਡ ਉਦੋਂ ਚਲਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਅਪਣੀ ਉਰਜਾ ਨੂੰ ਘ੍ਰਿਣਾ ਵਿੱਚ ਲਗਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਨੂੰ ਘ੍ਰਿਣਾ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਸੀ, ਕਰਮ ਨੂੰ ਨਹੀਂ (5.3)। ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਤੋਂ ਇਕ ਹੋਰ ਸਿੱਖਿਆ ਇਹ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਬੁੱਧੀਮਾਨੀ ਨਾਲ ਅਪਣੀ ਉਰਜਾ ਤੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਾਡੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਹੀ ਸੀਮਤ ਹੈ।

ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਦੋ ਸਥਾਈ ਮਾਰਗ ਹਨ, ਪਹਿਲਾ ਹੈ ਬਗੈਰ ਵਾਪਸੀ ਦਾ ਉੱਜਲਾ ਮਾਰਗ, ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਹੈ ਵਾਰ ਵਾਰ ਵਾਪਸ ਆਉਣ ਦਾ ਹਨੇਰਾ ਮਾਰਗ (8.23 ਅਤੇ 8.26)। ਉੱਜਲਾ ਮਾਰਗ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਰਜਾ ਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮ ਤੱਕ

ਪੁੱਜਣ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਯਾਤਰਾ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਲੈ ਜਾਣ ਦਾ ਮਾਰਗ ਹੈ (8.24)।

ਹਨੇਰਾ ਮਾਰਗ ਸਾਡੀ ਬਹੁਤੀ ਉਰਜਾ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਪ੍ਰਸਾਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਜੋ ਹਾਰ-ਹਾਰ ਦੀ ਖੇਡ ਹੈ), ਅਤੇ ਫਿਰ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆਉਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ (8.25)। ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਾਰਗਾਂ ਲਈ ਵਿਭਿੰਨ ਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਹਨੇਰਾ ਮਾਰਗ ਜਨਮ ਤੇ ਮੌਤ ਦੇ ਧਰੁੱਵਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਝੂਲਦੇ ਹੋਏ ਇਕ ਪੈਂਡੂਲਮ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ, ਅਤੇ ਉੱਜਲਾ ਮਾਰਗ ਪੈਂਡੂਲਮ ਦੀ ਧੁਰੀ ਤੱਕ ਪੁੱਜਣਾ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਧਰੁੱਵਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਬ੍ਰਹਮ ਜਾਂ ਸਰਵਉੱਚ ਤੱਕ ਪੁੱਜਣ ਦਾ ਹੀ ਰਸਤਾ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਕ ਵਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਾਰਗਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲੈਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਕੋਈ ਵੀ ਭਰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਪੈ ਸਕਦਾ (8.27)। ਇਹ ਸਮਾਂ ਅਤੇ ਉਰਜਾ ਦਾ ਸੰਤੁਲਿਤ ਹੈ। ਉਹ ਅੱਗੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, “ਯੋਗੀ ਪੁਰਸ਼ ਇਸ ਰਹੱਸ ਦੇ ਤੱਤ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ, ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ, ਅਤੇ ਯੱਗ, ਤਪ ਅਤੇ ਦਾਨ ਵਗੈਰਾ ਕਰਨ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੁੰਨ ਫਲ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭਨਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਬਹੁਤ ਅੱਗੇ ਲੰਘ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਨਾਤਨ ਪਰਮਪਦ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ” (8.28)।

ਸ਼ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਤਤਕਰਾ

ਸ਼ਲੋਕ	ਪੰਨਾ ਨੰ.	ਸ਼ਲੋਕ	ਪੰਨਾ ਨੰ.
1.31	121	2.40	61, 231
1.36	175, 189	2.41	63, 81, 83
1.38	189	2.42	65
1.45	189	2.42-2.46	65
2.12	39	2.43	65
2.14	43, 66, 94, 120, 224, 288	2.44	65
2.15	44	2.45	66, 112
2.16	35	2.46	66
2.17	37	2.47	67, 69, 71, 75, 90, 98, 120, 167, 186, 203, 266, 280
2.19	47	2.48	59, 63, 79, 84, 113
2.20	47, 89	2.49	81, 83
2.22	89	2.50	85, 87, 101, 121, 260
2.23	42, 250	2.51	89
2.25	47	2.52	91, 206
2.28	47	2.53	93
2.29	49, 259	2.54	95
2.31-2.37	51, 53, 55	2.55	95, 97
2.32	53	2.56	99
2.33	53	2.57	101
2.34-2.36	55		
2.38	57, 59, 63, 79, 99, 113, 175, 185		
2.39	59		

ਸ਼ਲੋਕ	ਪੰਨਾ ਨੰ.	ਸ਼ਲੋਕ	ਪੰਨਾ ਨੰ.
2.58	103, 232	3.10	129, 185
2.59	105	3.11	129, 130,185
2.60	107	3.12	130, 185
2.61	108	3.13	130, 185
2.62	109	3.14	129, 131
2.63	109	3.15	129, 131, 185
2.64	109	3.16	131
2.65	111	3.17	132
2.66	113, 204	3.18	132
2.67	115, 116	3.19	133
2.68	116	3.20	133
2.69	117	3.21	135
2.70	119, 232, 252	3.22	135
2.71	119, 121,123, 124	3.23	136
2.72	119, 128	3.24	136
3.1	121,195	3.25	137
3.2	121,195	3.26	139
3.3	123	3.27	141, 143, 144, 261
3.4	123,195	3.28	141
3.5	75, 125,195, 261	3.29	143, 262
3.6	125, 140, 271	3.30	145
3.7	126	3.31	147
3.8	75, 127,195, 231, 242	3.32	148
3.9	130, 185	3.33	148, 150
		3.34	148, 180, 221

ਸ਼ਲੋਕ	ਪੰਨਾ ਨੰ.	ਸ਼ਲੋਕ	ਪੰਨਾ ਨੰ.
3.35	55, 149	4.19	171, 219
3.36	151	4.20	173, 176
3.37	151	4.21	175, 185, 186
3.38	153	4.22	176
3.39	153	4.23	177, 185
3.40	153	4.24	178
3.41	155	4.25	179
3.42	156, 235	4.26	180
3.43	156	4.27	181
4.1	157	4.28	182
4.2	157	4.29	183
4.4	158	4.30	186
4.5	158	4.31	186
4.6	159	4.32	185
4.7	159	4.33	194
4.8	159	4.34	187, 268
4.9	162	4.35	188, 190, 252
4.10	162	4.36	189
4.11	163, 243	4.37	189
4.12	164	4.38	191
4.13	165, 167	4.39	191
4.14	167	4.40	192
4.15	167	4.41	193
4.16	169	4.42	193
4.17	170, 242	5.1	195
4.18	169	5.2	196

ਸਲੋਕ	ਪੰਨਾ ਨੰ.	ਸਲੋਕ	ਪੰਨਾ ਨੰ.
5.3	197, 202, 208,295	5.28	214
5.4	196	5.29	216
5.5	198	6.1	217, 231, 242
5.6	198	6.2	219
5.7	201, 208	6.3	219
5.8	199	6.4	219
5.9	199	6.5	221, 223
5.10	202	6.6	223, 229
5.11	203	6.7	223, 229
5.12	203	6.8	225, 227, 229
5.13	204	6.9	227, 229
5.14	205	6.10	229, 230
5.15	206	6.11	229
5.16	206	6.12	229
5.17	207	6.13	229
5.18	207	6.14	229
5.19	208	6.15	229
5.20	209	6.16	228
5.21	209	6.17	231
5.22	210	6.18	232
5.23	212	6.19	232
5.24	212	6.20	233
5.25	212	6.21	234
5.26	215	6.22	236
5.27	214	6.23	236, 238, 248
		6.24	236

ਸ਼ਲੋਕ	ਪੰਨਾ ਨੰ.	ਸ਼ਲੋਕ	ਪੰਨਾ ਨੰ.
6.25	236	7.3	258
6.26	238, 248	7.4	257, 275
6.27	238	7.5	258, 259
6.28	238, 246	7.6	256
6.29	86,110, 240, 241,252, 255, 285	7.7	256, 258, 259, 275
6.30	241, 243, 285	7.8	259
6.31	244, 247	7.9	260
6.32	237	7.10	260
6.33	246	7.11	260
6.34	246	7.12	261
6.35	247	7.13	261
6.36	247	7.14	262
6.37	249	7.15	264, 265, 269
6.38	249	7.16	265, 267, 276
6.40	249	7.17	267
6.41	249	7.18	270, 276
6.42	249	7.19	267, 270
6.43	249	7.20	265, 275
6.44	249	7.21	67, 266, 276
6.45	249	7.22	67, 266, 276,
6.46	251	7.23	266
6.47	251	7.24	269
7.1	254	7.25	269, 274, 275
7.2	255	7.26	269
		7.27	271, 274, 275, 290

ਸ਼ਲੋਕ	ਪੰਨਾ ਨੰ.	ਸ਼ਲੋਕ	ਪੰਨਾ ਨੰ.
7.28	272, 281	8.18	291
7.29	273, 275, 277, 279, 281	8.19	291
7.30	274	8.20	291
8.1	277, 281	8.21	292
8.2	281,283	8.22	292
8.3	277, 279, 282	8.23	295
8.4	281	8.24	296
8.5	283	8.25	296
8.6	283	8.26	295
8.7	285, 287	8.27	296
8.8	287	8.28	296
8.9	287	9.29	243
8.10	288	11.33	74
8.11	290	14.22	142
8.12	290	14.23	142
8.13	290	14.24	142
8.14	290	14.25	142
8.15	289	14.26	142
8.16	289	18.14	74
8.17	291	18.66	55, 56

ਲੇਖਕ ਭਾਰਤੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ 30 ਸਾਲ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਅ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਸੰਵਾਦ ਕਰਨ ਦਾ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ। ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਜਨਮੇ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ, ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿੱਚ ਆਏ। ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਉਹ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾ ਵੇਖਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹਨ। ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੀਤਾ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਡੂੰਘਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵਿਹਾਰਕ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਲਈ ਅਧਿਐਨ ਛੁੱਟੀ ਲਈ, ਜਿਸ ਦੌਰਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਮਾਨਵੀ ਵਿਹਾਰ ਵਿੱਚ ਕਈ ਅੰਤਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਆਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਹੋਈਆਂ।

ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਸ਼੍ਰੀਮਦ ਭਗਵਤਗੀਤਾ ਦੇ 148 ਲੇਖਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ। ਹਰ ਇਕ ਲੇਖ ਨਿਵੇਕਲਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਗੀਤਾ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਾਧਕ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਧਿਆਇ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸ਼੍ਰੀਮਦ ਭਗਵਤਗੀਤਾ, ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਿਰਫ ਉਸ ਦੀਆਂ ਟਹਿਣੀਆਂ ਦੇ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਟਰੋਲ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਵਕਤੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ, ਭੌਤਿਕ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਧਰੁੱਵੀਪਣ ਅਤੇ ਦੁਵਿਧਾਵਾਂ, ਕਰਮਫਲ ਦੀ ਇੱਛਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਰਮ ਕਰਨਾ, ਸਾਕਸ਼ੀ ਵਜੋਂ ਵਿਚਰਨਾ, ਕਰਤਾਪਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਕੁੱਝ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਇਸ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕੀ ਹਾਂ ਨਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਕੀ ਕੁੱਝ ਹੈ।

ਇਹ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਸਮਕਾਲੀਨ ਵਿਗਿਆਨਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਸ਼੍ਰੀਮਦ ਭਗਵਤਗੀਤਾ ਨੂੰ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਇਕ ਯਤਨ ਹੈ। ਇਕ ਵਾਰ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਸ਼੍ਰੀਮਦ ਭਗਵਤਗੀਤਾ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਸਮਝ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਹਾਰ ਵਿੱਚ ਢਾਲਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰ ਪਹਿਲੂ ਵਿੱਚ ਅਨੰਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

